

VITENSKAPELIG
HØYSKOLE

Norwegian School of
Theology, Religion and Society

Kvinnesyn og kvinners liv i Gjirokastër fra 1930 til 1950.

En analyse av Ismail Kadares romaner
Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]
og
Kukulla (2015) [Dukken (2018)].

Idun Lio

Veileder

Professor Sverre Dag Mogstad

MF vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn,
AVH5090: Masteroppgave i religionspedagogikk (30 ECTS), høst 2020.

Antall ord: 20557

Forord

Mitt første møte med landet Albania og albansk litteratur var i 2008. Jeg, og min nåværende ektemann, kjørte bil fra Hellas til Albania for å besøke hans familie. Vi krysset grensen ved Kakavijë, ikke langt unna byen Gjirokastër. Da vi passerte den steinsatte byen, nærmest limt oppe i fjellsiden på venstre hånd, var den for meg slående lik skildringene jeg hadde lest av den bare uker tidligere i boken *Chronicle in stone* av Ismail Kadare. Boken var på daværende tidspunkt den eneste jeg hadde lest av forfatteren, og for så vidt også den eneste boken der handlingen foregikk i det lille landet.

Selv om dette var så sent som i 2008 har endringene i landet vært betraktelige bare siden den gang. Både politikk, samfunn og kultur er i stadig endring. Og som et bilde på dette: Der det i dag er en bred motorveg var det den gang så dårlige veiforhold at vi enkelte steder kjørte ute på jorder på utsiden av vegen, fremfor på den hullete og nedslitte gamle asfalten.

Jeg visste ikke hva som skulle møte meg, men jeg hadde en følelse av at det var en farlig ferd vi var ute på. Og det var ikke de nedslitte veiene som gjorde meg bekymret, de gjorde meg snarere beroliget. Jeg hadde sett langt verre ute på andre reiser og kjente meg trygg her. Spørsmålet var hva som ventet.

Det var en både begrunnet og ubegrunnet frykt. Folkesnakk om landet Albania. Sjokkerende historier fra min mann og andre albanske venner og bekjente i Hellas, som blant annet fnyste av medieoppslag der det stod at man kan leie noen i Albania til å drepe for et tilsynelatende lavt beløp. Du kan få det gjort for en tidel av det de skriver, var deres reaksjon. Internett og media tegnet et klart bilde av voldelig albansk mafia, og man kunne stadig lese beretninger om menneskehandel og æresdrap.

Å bli stoppet av politi er ganske vanlig i Albania og det ble vi også den gangen i 2008. Politibetjentene vil ha penger, og tar seg gjerne god tid til å leite frem feil som er der – eller kanskje ikke. De tar seg likevel så god tid at de fleste bare betaler for å få komme seg videre. Da vi ble stoppet i 2008 fikk jeg oppleve i praksis det jeg hadde ant konturene av tidligere,

nemlig at det går et skille mellom nord- og sør-albansk kultur. For meg hadde det tidligere bare vært en slags patriotisk skillelinje på lik linje som bygderivalisering i Norge, men jeg har senere lært at nord og sør i Albania for albanerne på mange måter er to ulike verdener.

Da vi ble stoppet av politiet i 2008, og min mann nektet å betale penger til småkorrupte politimenn, måtte han ut av bilen. Jeg, som satt igjen, kjente frykten stige. Han kom likevel raskt tilbake med et flir om munnen. Da jeg spurte om han betalte likevel, var svaret nei, men at han fikk kjøre da han på spørsmål om identitet svarte med nord-albansk dialekt at han kom fra Pukë. Ikke en gang politimenn har lyst til å komme i diskusjon med en fra Pukë i nord.

Men det som siden ikke skremmer meg i Albania er nettopp det jeg opplever i Nord-Albania. De gamle steinsatte husene, de høye fjellene og dyrene på jordene. Maten, som består av grisekjøtt, poteter og gulrøtter. De rolige mennene som ikke en gang ser på meg – fordi jeg ikke er deres. Kvinnene som smiler og prater. Kanskje som min svigermor ville gjort?

Men kvinner på alder med min svigermor er sjeldne å se, med mindre vi er på besøk hjemme hos dem. Jeg har mange ganger lurt på hvordan hun var, min svigermor som jeg aldri fikk møte og lære å kjenne, men som jeg føler jeg kjenner litt likevel - fordi hun het Tone. Lurt på hva slags liv hun levde, om hun hadde det godt. Jeg får inntrykk av at hun var stille, men jeg vet ikke om det stemmer. Beretningene om henne kommer fra hennes fem barn, slik de opplevde henne som mor. Hun døde bare 39 år gamle.

Min svigermor kom fra en fattig familie i Nord-Albania. 16 år gammel giftet hun seg med min svigerfar som var betraktelig eldre enn henne. De første årene var de barnløse, men de fikk etter hvert fem barn ganske tett. Under kommunismen jobbet hun på jordene i et kollektivbruk, der hun blant annet passet på kuer.

En dag følte hun seg dårlig og ble etter hvert hentet av ambulanse og innlagt på sykehus. Da hennes eldste sønn gikk til byen for å besøke henne ønsket hun seg pannekaker. Han gikk hjem for å få det stelt i stand, men før han fikk tatt fatt på veien tilbake til sykehuset døde hun. Ingen av søsknene vet hvorfor, de var bare barn og man snakket ikke om det.

Dette livet man ikke snakker så mye om har vært spiren til min interesse for alle albanske kvinners liv i tiden under og etter andre verdenskrig. Samfunnsendringene i Albania har etter alt å dømme også preget kvinnene sine liv og muligheter. Jeg har på mange måter et klart inntrykk av at det er ganske annerledes å være kvinne i Albania i dag, på godt og vondt, enn det var for 70 år siden.

Siden da jeg for første gang passerte Gjirokastër i bil i 2008, og etter hvert har lest flere av Ismail Kadare sine bøker, har jeg alltid hatt inntrykk av at hans skildringer sammenfaller bedre med det jeg har blitt fortalt av historier enn det andre kilder gjør. Det er med bakgrunn i dette at jeg nå gjennom en faglig tilnærming til to av Ismail Kadare sine skjønnlitterære tekster ønsker å få frem, om ikke annet, et inntrykk av kvinnesyn og kvinners liv i Albania fra 1930-1950. Jeg har av flere årsaker valgt ut byen Gjirokastër som hjemstedet til kvinnene jeg skal ta for meg. I tillegg til at Gjirokastër var den første Albanske byen jeg ble kjent med, er den også en museumsby på Unescos verdensarvliste og slik bærer av tradisjonene. Samtidig, og kanskje viktigst av alt, er Gjirokastër også byen der forfatteren Ismail Kadare selv vokste opp.

Før jeg går videre vil jeg takke min veileder, Sverre Dag Mogstad, som fra første stund har vært positiv og oppmuntret meg til videre arbeide med denne avhandlingen. En takk må rettes til min svoger i Albania, som stadig har svart på spørsmål og handlet albanske bøker til meg. Jeg vil også takke mamma og Kåre for barnevakhjelp og korrekturlesing.

Til slutt vil jeg takke mannen i mitt liv og våre to gull - som er uendelig tålmodige.

Ca pika shiu ranë mbi qelq.

Për ty unë befas ndjeva mall.

fra *Mall* (1976) av Ismail Kadare.

Sammendrag

Denne avhandlingen har til hensikt å belyse kvinnesyn og kvinners liv i Gjirokastër i perioden 1930-1950, gjennom en kvalitativ studie av Ismail Kadare sine skjønnlitterære romaner.

Romanene jeg har studert er *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)].

Den kvalitative analysen av de to romanene foreligger i to deler: En deskriptiv og en hermeneutisk. Funnene jeg legger frem i den deskriptive delen er samlet under de tre deloverskriftene *kvinneskikkelser*, *kvinnesyn* og *innhold om kvinner*. Den hermeneutiske analysen tar utgangspunkt i historisk-biografisk metode og nyhistorisk metode, og bygger på andres forskning på forfatteren og aktuell kontekst.

Jeg har jobbet med utgangspunkt i tre forskningsspørsmål: 1.) *Hvordan er kvinneskikkelsene som blir skildret i romanene?* 2.) *Hvilket kvinnesyn kommer til uttrykk i romanene?* 3.) *Hvordan beskriver romanene kvinner generelt?*

Analysen viser at kvinneskikkelsene i romanen først og fremst er velstående kvinner, som blir sett på som det svake kjønn. Utover dette er det et mangfold av kvinneskikkelser. Romanene skildrer at kvinnene måtte tilpasse seg skikker og tradisjoner for å ivareta sin ære. Det albanske samfunnet var i endring på denne tiden og omveltningene preget kvinnenens liv. Romanene gir også inntrykk av at kvinnesyn og kvinnenens liv i Gjirokastër fra 1930-1950 ikke var entydig, og de eldre kvinnene og mødrene synes å ha en viss autoritet i samfunnet.

Funnene i analysen gir samlet sett et inntrykk av generelt kvinnesyn i byen og landet på midten av 1900-talet, samt hvordan det var å være velstående kvinne i Gjirokastër fra 1930-1950.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	1
1.1	Avhandlingens formål	1
1.2	Problemstilling og forskningsspørsmål	2
1.3	Forskningsoversikt	2
1.4	Materiale	3
2	Materiale og kontekst.....	4
2.1	Ismail Kadare	4
2.1.1	Politisk ståsted.....	5
2.1.2	Kadare og fødebyen Gjirokastër	6
2.1.3	Forfatterskapet	7
2.1.3.1	Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]	8
2.1.3.2	Kukulla (2015) [Dukken (2018)]	12
2.2	Albania.....	13
2.2.1	Albansk politikk	14
2.2.2	Sedvaneretten	14
2.3	Albansk identitet og religion.....	15
2.3.1	Albansk identitet	15
2.3.2	Religion Albania	16
2.3.3	Kadare om albansk identitet og kultur	17
2.4	Albansk litteratur.....	18
2.5	Kvinnens liv i Albania	19
2.5.1	Familieliv og samfunnsforhold	20
2.5.2	Menneskehandel.....	22
3	Teori og metode.....	23

3.1	Design.....	23
3.2	Analysemetode.....	24
3.2.1	Hermeneutisk analyse.....	24
3.2.1.1	Historisk-biografisk metode	25
3.2.1.2	Nyhistorisk metode	25
4	Analyse.....	25
4.1	Deskriptiv analyse	26
4.1.1	Kvinneskikkelser.....	26
4.1.1.1	Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]	27
4.1.1.2	Kukulla (2015) [Dukken (2018)]	31
4.1.2	Kvinnesyn	35
4.1.2.1	Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]	36
4.1.2.2	Kukulla (2015) [Dukken (2018)]	37
4.1.3	Innhold om kvinner	38
4.1.3.1	Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]	38
4.1.3.2	Kukulla (2015) [Dukken (2018)]	40
4.2	Hermeneutisk analyse.....	42
4.2.1	Historisk-biografisk analyse	42
4.2.1.1	Kvinneskikkelser.....	42
4.2.1.2	Kvinnesyn	45
4.2.1.3	Innhold om kvinner	46
4.2.2	Nyhistorisk analyse	48
4.2.2.1	Kvinneskikkelser.....	48
4.2.2.2	Kvinnesyn	51
4.2.2.3	Innhold om kvinner	52
4.3	Oppsummering av hovedfunn.....	53

5	Diskusjon.....	54
5.1	Kvinneskikkelser.....	54
5.2	Kvinnesyn.....	56
5.3	Innhold om kvinner.....	58
6	Avslutning.....	59
7	Litteraturliste.....	61

1 Innledning

I denne innledningen tar jeg kort for meg avhandlingens formål i lys av forordet. Videre følger en nærmere beskrivelse av problemstillingen og de tre forskningsspørsmålene jeg har brukt i analysen. Til slutt kommer en enkel forskningsoversikt og en samlet beskrivelse av materialet, før jeg går over i en grundigere beskrivelse av materiale og kontekst i kapittel 2.

1.1 Avhandlingens formål

Forordet i denne avhandlingen viser mine personlige grunner for valg av tema og hvorfor temaet er viktig for meg. Jeg vil også understreke at jeg er av den oppfatning at dette temaet også er viktig for andre. Når det gjelder kvinnesyn og kvinners liv og muligheter i Albania er det et stort mangfold, slik det er på de fleste områder i landet. Store variasjoner i grad av industriell utvikling er kanskje det mest synlige. I tillegg ser man mangfoldet i kulturen og det interreligiøse samfunnet, moderne byer, men også tradisjonsrike bygder der sedvaneretten lever i beste velgående.

Variasjonen er også stor når det gjelder kvinnene. Alt fra skilte, selvstendige kvinner med utdanning og liv man i Albansk kontekst lett lar seg fascinere av, og i motsetning til dette kvinner som lever isolerte liv og blir styrt av en brutal ektemann. Det kan også være unge kvinner som står i fare for å bli giftet bort til en rik, ukjent mann fordi det er en god økonomisk løsning for den fattige familien (jfr. 2.5.1-2.5.2).

De store politiske omveltningene landet har vært gjennom de siste 100 årene er alene en faktor man lett kan forestille seg har påvirket kvinnesyn og kvinners muligheter i både positiv og negative retning. Samtidig som jeg har til hensikt å skape et inntrykk av kvinnesyn og kvinners liv i Albania fra 1930-1950, er dermed dette også en avhandling jeg ønsker at skal være med på å fronte at kvinnesyn og kvinnes liv i Albania er både interessant og viktig å rette søkelyset mot.

1.2 Problemstilling og forskningsspørsmål

Avhandlingen har fått tittelen: *Kvinnesyn og kvinners liv i Gjirokastër fra 1930 til 1950. En analyse av Ismail Kadares romaner: Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)] og Kukulla (2015) [Dukken (2018)]*. Jeg ønsker å finne ut mer om kvinnesyn og kvinners liv i Albania i perioden 1930-1950, slik det fremstilles i et utvalg av Ismail Kadare sine skjønnlitterære romaner.

I selve analysen av de to romanene er det i hovedsak tre forskningsspørsmål jeg har brukt i min tilnærming til tekstene:

1. *Hvordan er kvinneskikkelsene som blir skildret i romanene?*
2. *Hvilket kvinnesyn kommer til uttrykk i romanene?*
3. *Hvordan beskriver romanene kvinner generelt?*

Gjennom disse spørsmålene skal jeg i lys av tidligere forskning på relevant kontekst gjøre en *hermeneutisk eksplorativ analyse* av aktuelle funn i de to romanene.

1.3 Forskningsoversikt

Så langt jeg kjenner til foreligger det ikke utbredt forskning på kvinners liv i Albania i perioden 1930-1950. Jeg har derfor valgt å studere et kvalitativt utvalg i form av to romaner for å i noen grad belyse dette. Det vil i denne avhandlingen være snakk om et litteraturstudium, som i tillegg til å være deskriptivt har et hermeneutisk eksplorativt design. For å stå stødigere i mitt utforskende arbeid vil jeg derfor benytte meg av andres forskning på aktuell kontekst, deriblant politikk, religion, kultur og kvinners liv i Albania.

Med utgangspunkt i at det så vidt jeg kjenner til finnes lite forskning på området har jeg valgt å gjøre et bredt kildesøk. I utvalget av materiale har jeg likevel vært nøye med å kun ta med kilder der forfatteren eller de som publiserer teksten har et troverdig og bekreftet kjennskap til innholdet, og/eller at det foreligger annet omfattende arbeid rundt nærliggende tema.

Da materialet er bredt har jeg valgt å legge nærmere beskrivelser av innhold og forfattere undervegs i kapittel 2. Enkelte forskere har likevel en eller flere tekster med spesiell plass i denne avhandlingen. Her bør nevnes den tyske (canadiskfødte) albanologi-eksperten Robert Elsie som jeg har som kilde til mine beskrivelser av albansk litteratur og Kadare sin plass i denne kategorien. Cecilie Endresen, som er religionsviter ved Universitet i Oslo, bør også nevnes. Hun har spesiell kjennskap til Albania og har studert det religiøse mangfoldet og forholdet mellom religion og identitet i landet. Hennes utforskende arbeid er en god beskrivelse av forholdet mellom de religiøse retningene, noe som naturligvis også har en betydning for kvinnene og deres liv. Peter Morgan sin omfattende biografi om Ismail Kadare har også vært en naturlig kilde i dette arbeidet.

Sist, men ikke minst, må også to av Albanias egne litteraturforskere nevnes: Ilda Erkoçi ved Universiteti i Shkodres (Albania), og Edona Llukacaj som er albansk - men for tiden ansatt ved Istanbul Medipol University. De har begge studert Ismail Kadare sitt forfatterskap inngående, og deres kilder er i denne avhandlingen med på å understreke at Kadare sine bøker kan gi et godt bilde av kvinnesyn og kvinnes liv i Gjirokastër fra 1930-1950.

1.4 Materiale

For å få et nærmere innblikk i hvordan Ismail Kadare skildrer kvinnesyn og kvinners liv i Gjirokastër i perioden 1930-1950 skal jeg ta for meg to av hans romaner: *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)]. Jeg vil i hovedsak studere oversettelsene, som alle er gjort direkte fra albansk. I tillegg vil jeg undersøke de albanske utgavene (med hjelp fra andre) der jeg finner det nødvendig og interessant.

Videre i denne avhandlingen vil jeg henvise til den utgaven som er aktuell i sammenhengen. Hvis hensiktsmessig bruker jeg fulle romantitler, men benytter ellers forkortelsen *D*(2008)/[*D*(2014)] om *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *K*(2015)/[*D*(2018)] om *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)].

Utvalget av de to bøkene er gjort på bakgrunn av at begge mer eller mindre tar for seg livet i Gjirokastër i perioden 1930-1950 og gir kvinnene en sentral plass. Bøkene synes også å være knyttet til hverandre ved at mange av de samme karakterene går igjen i bøkene, deriblant nabokoner, kommunistlederen Enver Hoxha og medlemmer av Kadare familien.

2 Materiale og kontekst

I denne delen tar jeg for meg temaer som er relevante med hensyn til analysen av funnene i de tre romanene. I min hermeneutiske tilnærming er konteksten særlig viktig og jeg vil som tidligere nevnt benytte meg av andres forskning. Jeg vil først ha en biografisk skildring av forfatteren Ismail Kadare og videre landet Albania. Slik jeg har nevnt tidligere er forholdet mellom albansk identitet og religion svært interessant og en naturlig del av konteksten som skal belyse materialet i denne avhandlingen. Videre tar jeg for meg litt generelt om albansk litteratur. Forskning på kvinnesyn og kvinners liv i Albania på 1900-tallet er mangelfullt, men som bakgrunnsstoff til hermeneutisk analyse vil jeg ta for meg nyere forskning på situasjonen til albanske kvinner etter år 2000.

2.1 Ismail Kadare

Forfatteren Ismail Kadare ble født i 1936 og vokste opp i Gjirokastër i Albania. Gjennombruddet hans som forfatter var i hovedsak med diktsamlinger, og etter hvert noveller, men han er i senere tid mest kjent for sine romaner. Han har skrevet over 50 bøker, og mottatt en rekke priser, deriblant den gjeve internasjonale prisen *Man Booker Prize* for hele forfatterskapet som han mottok (som førstemann) i 2005. Kadare har også vært kandidat til Nobelprisen i litteratur flere ganger og verkene hans har til sammen blitt utgitt i over 40 land og blitt oversatt til over 30 språk. Han har siden 1990 vært bosatt i Paris i Frankrike, hvor han fortsatt har sitt primære tilholdssted.

2.1.1 Politisk ståsted

Forfatterens politiske ståsted er interessant og relevant i en hermeneutisk analyse av hans bøker. I tiden med kommunistregime i Albania ble Kadare sitt liv og virke overvåket, og alle hans tekster nøye vurdert før de ble publisert, forkastet eller krevd revidert. Tekstene hans skal likevel ha sluppet lettere gjennom enn mange andres (Endresen, 2019b, avsnitt 5). *Peter Morgan*, professor og leder av European Studies Program ved The University of Sydney har spesialisert seg på Ismail Kadare sitt forfatterskap. Han understreker i boken *Ismail Kadare: The writer and the Dictatorship 1957-1990* (2010) at det er helt nødvendig å lese Kadare sine tekster med et klart bilde av hvilken kontekst hver enkelt av dem er skrevet i (Morgan, 2010:1). Kadare har selv vært tydelig på å få fram hvilke muligheter man har som forfatter i et kommunistland. Et kjent sitat av Kadare henviser også til dette: «Dictatorship and authentic literature are incompatible. The writer is the natural enemy of dictatorship» (GCDO, 2010, avsnitt 1).

Kadare balanserte hårfint mellom på den ene siden å risikere straff som fengsel, tortur og død for sine tekster og på den andre siden være prisgitt kommunistlederen Enver Hoxha sitt behov for å vise ansikt til blant annet Frankrike – et land Kadare i motsetning til mange andre hadde muligheten til å reise til på grunn av sin tildelte rolle i parlamentet som medlem av *Partia e Punës e Shqipërisë* (PPSH) (Morgan, 2010:1) Medlemskapet i partiet har ført til at enkelte, albanske kritikere spesielt, har stilt spørsmål ved hvilken side Kadare egentlig stod på - selv om han på et tidspunkt falt i unåde og fikk skriveforbud. Peter Morgan viser til flere kritikere som blant annet har uttrykt at Kadare drev et dobbeltspill og befant seg i en gråsoner i tiden under kommunismen. Morgan påpeker også at kritikken ikke minst toppet seg da den franske journalisten Bernard Rapp allerede i 1991 anbefalte Kadare som kandidat til å vinne Nobelprisen i litteratur (Morgan, 2010:207). Tvilsspørsmålet om Kadare sitt egentlige ståsted hadde hos enkelte blitt styrket av det faktum at Kadare i 1990, like før kommunismens fall, søkte om og ble innvilget politisk asyl i Frankrike. Et gunstig tidspunkt med tanke på konsekvensene hans uklare ståsted ville fått ved kommunismens fall.

I tiden etter kommunismen har Kadare til sitt forsvar gitt tydelig uttrykk for hvor hans fokus lå, blant annet i boken *Le Poids dela Croix* (1991), her sitert i en oversettelse fra fransk til engelsk av N.Kamberi, PhD og forsker ved University of Prishtina:

Albania was being undone before our eyes. Like a worm-eaten icon, she grew old day by day, disfigured herself, withered away. If I still had any good reason to be a writer... the only one, the first and the last reason was that: try to restore the icon. (Kamberi, 2019:15).

Det er dette bildet, av en mann med sterk nasjonalfølelse og stolthet over eget land sine eldre tradisjoner, som Peter Morgan maler et bilde av i sin bok *Ismail Kadare: The writer and the Dictatorship 1957-1990* (2010): Spørsmålet om å utvikle landet Albania handlet og handler for Kadare fortsatt om å foredle det opprinnelige – kulturen, språket og identiteten, og samtidig søke de humanistiske idealene i den verdensdelen Albania er en del av (Morgan 2010:1). Jeg kommer nærmere inn på dette senere i denne avhandlingen.

I dag beskriver de fleste forskere Ismail Kadare som en mann som, i den grad han hadde mulighet til det, stod i opposisjon til og utfordret det kommunistiske styret i Albania. Hans tekster gjennom et allerede langt forfatterskap blir i lys av dette forsket på verden over. Også hans nyeste tekster høster internasjonal oppmerksomhet – deriblant *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)].

Romanene tar utgangspunkt i hendelser i Gjirokastër, der Ismail Kadare selv vokste opp.

2.1.2 Kadare og fødebyen Gjirokastër

Byen og ikke minst barndomshjemmet til Kadare kan lett gjenkjennes i bøkene hans, og derre er svært relevant i min tilnærming til de to romanene. Ilda Erkoçi, som er litteraturforsker ved Universiteti i Shkodres (Albania), går så langt som å kalle blant annet *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] for «Kadare's tribute to his hometown» (Erkoçi, 2016:9). Forfatteren skal ifølge Ilda Erkoçi (2016) også selv ha gitt uttrykk for dette:

Of course one's hometown plays a crucial role as does one's childhood. I'd say that more than the town itself, or rather, along with the town, my house was always highly influential. It was a typical traditional one in terms of architecture with a special inner structure which would affect everyone's imagination (Erkoçi, 2016:5).

Huset som Kadare vokste opp i var opprinnelig fra 1799, men brant ned i 1999. Senere har det blitt gjenoppbygd i sin opprinnelige stil og fungerer nå som forfatter-museum. Huset inneholder blant annet en oppbevaringskiste fra 1889 som tilhørte moren til forfatteren (Erkoçi, 2016:6). Huset i seg selv er også et flott eksempel på de tradisjonelle husene som var å finne i Gjirokastër (Erkoçi, 2016:6).

I bøkene finner man flere beskrivelser av en by man lett kan kjenne igjen i Gjirokastër, blant annet denne: «It was a strange city and seemed to have been cast up in the valley one winter's night like some prehistoric creature that was now clawing its way up the mountainside» (Kadare, 2018:1). Gjirokastër er, med sin unike arkitektur, altså byen som etter alt å dømme blir beskrevet i romanene jeg skal ta for meg i denne avhandlingen. Og ikke bare Kadare har en forkjærlighet for byen, for sammen med de albanske oldtidsbyene Berat og Butrint er Gjirokastër i dag en del av Unesco sin verdensarvliste.

2.1.3 Forfatterskapet

Ismail Kadare sitt forfatterskap startet rundt 1950 da han studerte i Tirana og ved Gorki-instituttet i Moskva. Han returnerte til Albania i 1960 og debuterte som romanforfatter i 1963 med romanen *Gjenerali i ushtrise se vdekur* – oversatt til norsk først i 1997 med tittelen *Den døde hærs general*.

Som forfatter under kommunismen, der kun streng sosialrealisme var tillatt, hadde Kadare en forfatterstil som i stor grad skilte seg fra samtidige forfatteres historier om sosialist-helter og

klassekamp (Zisi, 2019, avsnitt 2). Kadare bruker flere ganger Albanias topografi og geografisk beliggenhet som metaforer i sine tekster, som generelt bærer preg av et mytisk og ikke minst mystisk preg. Tekstene har også en sterk tendens til å bringe frem historiske hendelser og karakterer gjennom klare paralleller, metaforer og ikke minst i form av allegorisk tekst. I studiet av *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] kan dette også synes å ha en betydning for hvordan kvinnene blir fremstilt.

I hvilken grad blant annet kommunistlederen Enver Hoxha, som vokste opp i samme by som Ismail Kadare, er å finne i tekstene til forfatteren er også et hett tema blant litteraturkritikerne. Dette gjelder også i tolkning av bøker som etter alt å dømme er preget av å være skrevet og utgitt under kommunistregimet, deriblant *Kronikë në gur* (1971) som ble oversatt til engelsk i 1987 med tittelen *Chronicle in Stone: A novel*.

Ismail Kadare speiler altså historiske hendelser i sine samtidsfortellinger. Sted, tid og rom i romanene sies å bære tydelig preg av ulike kulturelle trekk fra de mange periodene gjennom de siste tre tusen årene hvor Albania har vært ledet av andre og blitt preget av politiske føringer og kulturell innflytelse utenfra. Dette gjelder også romanene *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] som jeg nå skal gi et kort handlingsreferat fra.

2.1.3.1 *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)]

Romanen *Darka e gabuar* ble første gang utgitt i 2008. Den ble oversatt direkte fra albansk til norsk i 2014 av oversetteren Jardar Nuland Østbø. Oversettelsen, som fikk tittelen *Den uønskede middagen*, er utgivelsen jeg i hovedsak tar for meg i denne avhandlingen.

Boken er inndelt i 13 kapitler. Fortellerstemmen er aural (observerer utenfra), og det skildres i 3. preson, med en hyppig vekslende synsvinkel som i all hovedsak er allvitende. Fortellingen bygger på virkelige hendelser i byen Gjirokastër og gir med utgangspunkt i disse et innblikk i

menneskeliv i byen på midten av 1900-tallet. Boken har også generelt et bredt spekter av intertekstualitet i sin komposisjon og sitt innhold.

Romanfortellingene bygger på en virkelig hendelse som utspant seg i Gjirokastër høsten 1943. Hva i hendelsen som er sant er omdiskutert, men det som er sikkert er at det eksisterte en doktor Vasil Laboviti (1902-1980) som kunne tysk, og at 80 albanske gisler ble frigitt like etter okkupasjonen (Info arkiva, 2008, avsnitt 4). Romanen tar for seg historien om en lege som inviterte tyskerne til middag, men også en annen lege, og de to går under navnene lille og store doktor Gurameto. Lille Gurameto er hele tiden en viktig del av fortellingen, blant annet som en kontrast til store Gurameto. Omdreiningspunktet er likevel store Gurametos liv som tar en uventet vending den dagen tyskerne under 2.verdenskrig gjør sin innmarsj i byen Gjirokastër. Store doktor Gurameto inviterer den tyske øverstkommanderende på middag for å få ham til å frigi gisler han tok under okkupasjonen av byen. Hva som egentlig skjedde under denne middagen blir gjenstand for spekulasjon, for det viser seg etter hvert at den øverstkommanderende er hans litt ugjenkjennelige gamle studiekamerat fra medisinstudiene i Tyskland.

Et av argumentene for at store Gurameto inviterer øverstkommanderende Fritz von Schwabe hjem til skal blant annet være æreskodeksen til Lekë Dukagjini, som sier at man alltid skal ta vare på en gjest. Her ligger forklaringen på hvorfor store doktor Gurameto heller ikke vil utlevere jøden Jakoel til tyskerne, for også jøden er en gjest. Æreskodeksen gjorde dermed alle jødene i Albania uangripelige under andre verdenskrig og dette, med jøden Jakoel som eksempel, skildres sterk i en scene der gislene i kulde og mørke er samlet på torget: «Rundt ham [jøden Jakoel] er det stille og rolig. Nasjonalistene, monarkistene og kommunistene, som står mot hverandre i alle andre saker, er enige for første gang på mange år: Jøden skal ikke utleveres.» (Kadare, 2013:50).

Involvert i den sentrale middagen er også doktor Gurametos kone og især hans datter, som jeg skal studere nærmere i denne avhandlingen. Kadare skildrer doktor Gurametos datter som en vakker og sensuell, men samtidig stille og pliktoppfyllende ung kvinne. I det skjulte blir hun nærmest overveldende tiltrukket til de nyankomne tyske soldatene. Hun er nylig forlovet, men

hennes forlovede er en diffus karakter og det antydes flere ganger at det ikke er en relasjon inngått av kjærlighet.

Gislene blir frigitt slik store doktor Gurameto ønsker, men hans nære relasjon til den øverstkommanderende, doktorens politiske ståsted og middagen i seg selv blir det store samtaletemaet i byen. Dette spørsmålet blir etter hvert satt til side for et annet viktig diskusjonstema, nemlig de fine damene og deres tilsynelatende hemmelige politiske medvirkning. Hvordan Kadare beskriver disse damene som en samlet gruppe med overvurdert makt og forsiktig fremferd, men samtidig med en ikke ubetydelig posisjon blant mennene, er sentralt i denne avhandlingen.

I *Den uønskede middagen* (2014) får man også gjennom innbyggernes kollektive stemme et innblikk i deres kvinnesyn, tydelig skildret og preget av en implisitt forfatter (nærmere beskrevet i 3.2.1) sin humoristiske vinkling. Det er også antydninger til tilsvarende humoristiske henvisninger ellers i teksten, og jeg vil ta for meg dette samlet i studiet av kvinnesyn. Kadare skildrer også humoristisk byens kamp mot damene, før historiene etter hvert går tilbake til den beryktede middagen.

Utover i fortellingen blir det avdekket at den mannen store doktor Gurameto har invitert på middag ikke var hans studiekamerat Fritz von Schwabe, men en annen, og at store doktor Gurameto har blitt lurt. Hans virkelige studiekamerat lever ikke lenger. Dette skjer samtidig som at begge de to doktorene i Gjirokastër ender opp som antatt skyldige i å være en del av en mistenkt konspirasjon blant leger verden over kalt de hvite frakkers komplott. De skulle ha til hensikt å ta livet av sentrale ledere i Sovjetunionen som var Albanias allierte på dette tidspunktet.

De to doktorene blir dermed satt til fange i en grotte, avhørt og torturert med gamle torturredskaper. Grotten de blir satt i blir sagt å være Shanishas grotte, hulen der den historiske Ali pasja Tepelenë torturerte dem som hadde voldtatt hans søster Shanisha. Shanisha blir i denne boken beskrevet som en mytisk helgenskikkelse.

Fra nå av skildres også historien til mannen som skal avhøre de to legene, etterforskeren Shaqo Mezini som er oppslukt av kommunistlederen Stalin. I etterforskningsarbeidet kommer det også etterforskere utenfra, en russer og en tysker, som i klare trekk nærmest blir fremstilt som karikaturer. Etterforsker Mezini er på sin side drevet av en desperat søken etter ære og svar på hvorfor hans forlovede har gått fram. Sentralt her er det faktum at hun forlot ham kort tid etter en legevisitt hos store doktor Gurameto, som også er gynekolog. De fleste skildringene av Shaqo Mezinis tidlegere forlovede er gjennom hans egne beskrivelser av henne i sin søken etter svar. Samtidig er skildringene av hennes handlinger, slik som blant annet besøket hos doktor Gurameto, noe som er med på å gi et inntrykk av hva slags kvinne forfatteren ønsker å få frem. Hun er dessuten ikke spesielt begeistret for forlovedens altopplukende hengivenhet til kommunistlederen Stalin.

Personligheten til de sentrale karakterene i fortellingen blir meget tydelig skildret, men man får ikke inntrykk av at noen av dem er spesielt viktige. De fungerer snarere som statister i fortellingen, med hensikten å rette fokuset mot selve handlingsforløpet som på sin side bærer preg av å være mystisk og uforklarlig i et fryktinngytende vakuum mellom liv og død.

Parallelt med at spenningen øker holder kapitlene utover i boken et stadig høyere tempo, mens det også i økende grad veksles i tid, sted og rom. Mot slutten hopper avsnitt for avsnitt mellom å skildre Shaqo Mezinis panikkartede forestillinger og den pågående tortureringen av store doktor Gurameto i Shanishas grotte. Kaoset er i ferd med å innhente Mezini, og hans mareritt om Shanisha forfølger ham nærmest til vanvidd.

Det er også på denne måten det skildres i bokens siste del, i en flakkende gjengivelse av at doktor Gurameto uten dom blir torturert til døde og kjørt til sin grav av Shaqo Mezini. Samtidig er etterforsker Mezini i ferd med å miste forstanden, og kaoset blir komplett da det kommer frem at Josef Stalin, Shaqo Mezinis politiske ideal, dør av hjerneblødning den samme dagen.

De siste avsnittene presenterer senere tids etterforskning på dødsfallet til store doktor Gurameto, noe som resulterte i straffeforfølgelse av Mezini og hans medhjelper. Boken gir interessant nok ingen egentlige svar på alle spørsmålene rundt den omdiskuterte middagen i

doktor Gurametos hus under andre verdenskrig, den dagen tyskerne gjorde sin innmarsj i byen Gjirokastër.

2.1.3.2 Kukulla (2015) [Dukken (2018)]

Romanen *Kukulla* ble første gang utgitt på albansk i 2015. Den norske utgivelsen, *Dukken*, kom allerede i 2018 og er direkte oversatt til norsk av Jardar Nuland Østbø. Boken, som er skrevet i 1. person og forholdvis enkel i sin komposisjon, sammenlignet med den andre romanen jeg tar for meg i denne avhandlingen.

Kukulla (2015) [Dukken (2018)] er selvbiografisk og tar kort fortalt for seg forholdet mellom forfatteren selv og moren. Sett vekk fra det innledende første kapitlet, begynner fortellingen i det forfatterens mor ankommer Kadare-huset som brud.

Moren, som også tittelen *Kukulla/Dukken* henviser til, skildres som en skjør, ulykkelig og uvitende skikkelse, nærmest som i et dukketeater der det steinsatte Kadare-huset i Gjirokastër på mange måter er teaterscenen. Samtidig får fatteren også frem andre sider ved sin mor; hun var nysgjerrige, forelsket og omsorgsfull. Forfatteren skaper også et inntrykk av at hun er mindre kald, men også mindre klok enn sin svigermor. Svigermoren og svigerdatteren blir skildret som bitre fiender, og Ismail Kadare sin fars hovedoppgave blir å mekle mellom de to kvinnene.

Kapitlene i romanen kommer i kronologisk rekkefølge og skildrer hendelser over et så langt tidsrom at boken kan sies å være en oppvekstroman. Den delen av boken som tar for seg hendelser i 1930-1950 skildrer i hovedsak Kadares barndomsverden og morens liv i det store Kadare-huset i Gjirokastër.

Forfatteren skaper klare bilder av både folk og samfunn, slik det var i hans oppvekst. Mange av skikkelsene i denne selvbiografien er lett å gjenkjenne i Kadare sine fiktive romaner, deriblant doktor Vasil Laboviti som bodde i nabolaget til familien Kadare og som Kadare beskriver som

en sentral karakter i den virkelige hendelsen som var utgangspunktet for fortelling om store doktor Gurameto i Den uønskede middagen.

Selv om denne romanen har et sterkt personlig preg og som selvbiografi gir en følelse av nær virkelighet, er den i likhet med de fleste andre Kadare-bøker likevel krydret med intertekstuelle referanser. En jeg spesielt vil trekke linjer til i analysen er Henrik Ibsens verdenskjente teaterstykke *Et Dukkehjem* (1879) som også foreligger i en albansk oversettelse med tittelen *Shtëpi Kukulle* (2006). Stykket belyser kvinners stilling i samfunnet og problematiserer umyndiggjøringen av kvinnen i borgerlige ekteskap. Det skildrer også tanken om et kvinneideal der kvinnen kun er til for mannen og for å passe på barna. Nora, kvinneskikkelsen i teaterstykket, fremstår som en både lykkelig og frustrert skikkelse. Hun spiller ulike roller overfor de andre karakterene, mens hennes egentlige jeg er skjult under overflaten (Hagen, 2019, avsnitt 1-3). Annen intertekstualitet, deriblant Ismail Kadare sin lyrikk, kommenterer jeg nærmere i analysedelen.

I analysen i denne avhandlingen tar jeg kun for meg sidene der romanen skildringer fra tidsrommet 1930-1950. Jeg vil likevel avslutningsvis nevne hvordan tekstens begynnelse og slutt danne er en ramme i fortellingen: Fra å begynne med at forfatterens mor kommer til huset som brud, avslutter den med at hans kone, Helena, for første gang kommer til det gjenoppbygde Kadare-huset i Gjirokastër og blir sunget til (av et overraskelseskor) som en brud.

2.2 Albania

Republika e Shqipërisë, eller *Albania* på norsk, var et land som nærmest var utenfor Europas bevissthet fra middelalderen og frem til det 19 århundre. Det lille landet i kanten av Sør-Europa har det man historisk sett kan kalle en litt krevende eller risikabel beliggenhet i grensen mellom både østkirken og vestkirken, og fysisk - på grensen mellom Europa og Asia.

Landet har en svært variert topografi, med alt fra bratte skrenter og høyfjellsområder til sump- og slettelandskap. Og nettopp naturen kan sies å speile landets brokete historie.

I dag er det i underkant av 3 millioner innbyggere i Albania. Innbyggertall økte betraktelig etter kommunismens fall i 1991, men har de siste 20 årene startet å minke som følge av migrasjon (Endresen, 2019a, avsnitt 12).

2.2.1 Albansk politikk

Ikke bare forfatterens politiske ståsted, men også en oversikt av politiske strømninger i Albania er nødvendige i en hermeneutisk tilnærming til romanene til Ismail Kadare. Og i tillegg til mange korte perioder med ulike styresett (deriblant monarki), er det flere lengre perioder som skiller seg ut historisk sett.

For om lag 3000år siden var illyriske stammer etablert der Albania er i dag. Fra år 165 f.Kr og frem til år 395 var landet en romersk provins. Etter en lengre periode der nasjonalhelten Gjergj Kastrioti Skanderbeg (1405-1468) sin hær hadde forhindret den osmanske hær i å overta landet, ble Albania i 1478 til slutt en del av det osmanske riket og forble osmansk provins helt frem til 1912 (Endresen, 2019a, avsnitt 16-17). I etterkant av andre verdenskrig, der Albania ble underlagt Italia og etter hvert Tyskland, overtok et kommunistisk styre i landet ledet av Enver Hoxha. Det er denne perioden som i hovedsak blir omtalt i romanene jeg tar for meg. Landet forble kommunistisk folkerepublikk fra 1946 til 1991, dog med et noe turbulent forhold til sine allierte som gikk fra å være Jugoslavia, og deretter Sovjetunionen til etter hvert kun å være Kina.

Tiden med kommunismen var sterkt preget av kontrollering, og fra 1978 ble landets grenser helt stengt og diktaturet fikk stadig mer fotfeste - ikke minst gjennom en inngripende planøkonomi. Overgangen til demokrati og markedsøkonomi har ikke gått knirkefritt for Albania, og pågående korrupsjon er en stor utfordring for dem som søker endringer i et land der det på nåværende tidspunkt fortsatt er høy arbeidsledighet.

2.2.2 Sedvaneretten

Det tradisjonelle klansamfunnet har også stått sterkt i Albania, og da spesielt i nord, så seint som på 1900-tallet. I klanene eksisterte det en sedvanerett som strekker seg langt tilbake i tid og som blant annet er nedskrevet i *Lekë Dukagjinis kanun* (Endresen, 2019a, avsnitt 9).

Utfordringer med blant annet blodhevn, som har fofeste i *kanun* har vedvart, også i det siste århundret. Flere av situasjonene som blir skildret i *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] har oppstått med bakgrunn i sedvaneretten.

Mange forskere er overrasket over at sedvaneretten i så stor grad har forblitt den samme, til tross for de mange historiske periodene der innflytelsen fra nye tradisjoner og kulturer har vært stor.

2.3 Albansk identitet og religion

Hva som er albansk kultur og identitet er et ofte diskutert spørsmål, og forskerne er ikke alltid enige. Religion, politikk, historie og arkeologi er alle felter som ikke alltid er samstemte i svaret på spørsmålet om hva som kan sies å være det opprinnelige albanske, foruten felles utgangspunkt i illyrisk språk og kultur fra så langt tilbake som 700 år f.Kr (Morgan, 2010:5). En slik debatt kan også prege fremstillinger og valg Ismail Kadare har gjort da han skrev de to romanene jeg skal ta for meg i denne avhandlingen.

2.3.1 Albansk identitet

Et diskutert tema blant forskerne er albansk identitet. Det er i den sammenheng viktig å merke seg det som er nevnt tidligere om at landet har vært gjennom flere politiske oppgjør og endringer, først som del av Romerriket, det Osmanske riket, og deretter en tid som et uavhengig land. I denne tiden blomstret et religiøst mangfold som videre ble undertrykt av

kommunistregiment i flere tiår. Masseemigreringen etter kommunismens fall, til i hovedsak Hellas og Italia, har igjen preget identiteten til det albanske folk

Tiden som osmansk provins har ført til at det er en stor majoritet av muslimer i landet. Samtidig står også katolsk- og ortodoks kristendomsforståelse sterkt og albanerne har tette sosiale bånd på tvers av religionene. (Endresen, 2019a, avsnitt 9). Kommunistregimets forsøk på å utrydde all religion i Albania kunne fått mange følger, men har etter alt å dømme mislykkes.

2.3.2 Religion Albania

I landet er det i dag et stort religiøst mangfold, hvor man i hovedsak finner muslimer og katolikker i nord, og muslimer og gresk-ortodokse i sør. Blant muslimene er det bektasjitradisjonen i sufi-retningen som står sterkest. *Landinfo*, utlendingsforvaltningen i Norge sin fagenhet for landinformasjon, viser til statistikk fra 2011 der det skal komme frem at omtrent 57% av landets befolkning oppgir å være muslimer, 11% oppgir å være katolikker og 7% oppgir å være ortodoks kristne (Landinfo, 2015:26).

Forholdet mellom kristendommen og islam har vært sentralt i utfordringer og konflikter som har oppstått i flere av landene på Balkanhalvøya. Dette synes å fremprovosere et behov for også å definere albansk identitet i lys av religion (Lien, 2018, avsnitt 2). Samtidig har flere det siste tiåret rettet blikket mot det som synes å være en unik toleranse blant det albanske folk med hensyn til et levende religiøst mangfold i tiden etter kommunismens fall. Eller som religionshistorikeren Cecilie Endresen, ifølge Mari Kildahl, skal ha uttrykt: «I Albania er religiøs toleranse en hellig plikt, og en nasjonal verdi.» (Kildahl, 2010, avsnitt 2).

Religionsviter Cecilie Endresen ved Universitet i Oslo, som forstår og snakker albansk, har de siste tiårene vært i kontakt med flere religiøse ledere i Albania. Hun kommenterer noe av dette i et intervju gjennomført av frilansjournalist Mari Kildahl, presentert i artikkelen *Unik religiøs toleranse* (2010). Ifølge Kildahl hevder Endresen at holdningen blant de religiøse lederne er at et mangfoldig religiøst liv er å foretrekke fremfor fravær av religion. Endresen skal også ha påpekt at samtlige av de religiøse lederne hun har vært i kontakt med har uttrykt et ønske om at

Albania skal være en sekulær stat der det er et klart skille mellom religion og politikk (Kildahl, 2010, avsnitt 2).

Helt rosenrødt er det nok likevel ikke. Et eksempel på det er debatten rundt om en del av slottet Rozafa i Shkoder skal restaureres til en kirke eller moske. Slottet har, parallelt med Albanias historie, vært gjennom flere endringer og tilpasninger til ulike ideologier og styresett. Albanias tilvente tradisjon med å la religion være en privatsak som går for seg i det stille, synes også å bli rokket ved de siste årene. Synet på hva som er innenfor statens rammer om sekularitet varierer og går gjerne i egen religion sitt favør, og man kan se kristne rynke på nesen over bønnerop fra nybygde minareter eller muslimer reagere på blant annet enorme kors som landemerke på fjelltopper. Enighet om Albania som et sekulært land synes likevel å ha stått sterkt de siste 100 årene, om ikke annet for å styrke nasjonalidentiteten (Endresen, 2013:10)

Spørsmålet om i hvilken grad religiøs tilhørighet dermed kan være med på å definere folkets identitet er et hett tema. For å nevne noen eksempler kommenterer forskeren Edona Llukacaj to syn på albansk identitet i sin bok *Call him Ismail: A Postcolonial Critique of Ismail Kadare*. Ifølge Llukacaj mener albanologen Rexhep Qosja at albansk identitet er summen av tre identiteter med utgangspunkt i de tre største religiøse retningene i landet, nemlig islam, katolsk- og ortodoks kristendomsforståelse. I denne avhandlingen er det også et viktig poeng at Llukacaj hevder Ismail Kadare på sin side mener at det religiøse mangfoldet har preget, eller truet, den opprinnelige felles albanske identiteten var, og at en felles identitet snarere kommer til uttrykk gjennom et felles språk og en felles kultur - deriblant mytene (Llukacaj, 2011:83).

2.3.3 Kadare om albansk identitet og kultur

Når det gjelder Kadare sitt syn på saken har han av enkelte forskere blitt kritisert for å være tendensiøs med tanke på islam sin plass i albansk identitet. Kadare selv holder ifølge Llukacaj fast ved at han ikke mener å virke respektløs overfor religionen islam, men at hans fokus er på Albanias europeiske identitetsbakgrunn og Albania som et av de første kristne landene i Europa. (Llukacaj, 2011:85).

Kadare skal i et intervju i avisen Paris Review også ha brukt det albanske språket, som et av grunnspråkene på den indoeuropeiske språkstammen, som argument får at albansk identitet primært er europeisk. (Lien, 2018, avsnitt 18). Så mye som 99,6% av innbyggerne i Albania har albansk som morsmål, og folket sies dermed også å være relativt etnisk homogent (Endresen, 2019a, avsnitt 9).

Annet som blir ansett som årsak til et eventuelt ønske om europeisk identitetstilhørighet er målet om økonomisk vekst i landet og ikke minst om å være på vinnerlaget historisk sett. Denne vesklingen hinter Kadare også selv om i en ironisk vending i romanen *Darka e gabuar* (2008) [Den uønskede middagen (2014)]: «Sultanens administrasjon meldte at Albania, etter en århundrelang flørt med det osmanske imperiet, på troløst vis hadde valgt det latinske alfabetet framfor det tyrkiske!» (Kadare 2013:95).

2.4 Albansk litteratur

Forskeren og albanologi-eksperten Robert Elsie (1950-2017) har skrevet flere bøker om albanias historie og kultur. Han har i den sammenheng hatt en betydelig rolle i det å introdusere albansk litteratur til vestlige land, og han uttrykker i boken *Albanian literature: A short history*: følgende om albansk litteratur og kultur: «Theirs was and continues to be a different and quite unique European culture and their written language still reflects many of its particular characteristics. This is indeed one of the factors that make Albanian literature so fascinating» (Elsie, 2005:4).

Robert Elsie deler albanske forfattere inn i tre kategorier: *De tidlige forfatterne* skrev frem til ca.1850, deretter overtar *de klassiske forfatterne* frem til ca.1940. Til slutt overtar to grupper av *moderne forfattere*; de som er bosatt i Albania og de som er bosatt i diaspora (Elsie, 2017, avsnitt 4).

Den eldste litteraturen på albansk er datert til om lag 1400-tallet. Omfanget er likevel sparsommelig da det albanske språket ble undertrykt i tiden landet var provins i det osmanske riket. Noe albansk litteratur finnes likevel, men de tekster av de tidlige forfatterne er i hovedsak

religiøse tekster. Blant annet finnes det katolsk prosalitteratur fra 1600-tallet som hadde til hensikt å være en del av kampen mot islamiseringen. På 1700-tallet begynte enkelte poeter etter hvert å skrive på albansk, men med arabisk skrift da det ikke var lov å benytte albansk skriftspråk. Også disse tekstene var gjerne religiøst rettet og fenomenet albansk med arabisk skrift er blant annet å finne i gjengivelser av muslimske epos. Kun enkelte forfattere bosatt i Italia, og som oftest i tilknytning til katolsk kristendomsforståelse, tok i bruk det albanske skriftspråket (Mønnesland, 2019, avsnitt 4).

Utover 1800-tallet vokste det frem en albansk nasjonalbevegelse der flere forfattere gjorde seg gjeldende og bevisst tok i bruk det albanske språket. Albansk historie og folkediktning var i fokus og ble gjenfortalt i flere sjangre frem til mer moderne litteratur overtok i tiden etter første verdenskrig. Den albanske litteraturen gikk dermed inn i en fase der politikk var mer sentralt i tekstene. Under kommunistregimet, fra 1944-1991, var sosialistisk realisme gjennomgående og pålagt i litteraturen. De gamle mytene, sagn og legender ble igjen vekket til live (Llukacaj, 2011:75). Ismail Kadare begynte sitt forfatterskap i denne perioden, men var meget kontroversiell og kanskje blant annet av den grunn den eneste forfatteren man i hovedsak kjente til utenfor landets grenser.

I dag er albansk litteratur fortsatt relativt ukjent. Robert Elsie understreker at blant annet årene etter andre verdenskrig, da Albania mer eller mindre var et lukket land, har ført til at litteraturen har hatt få muligheter til å bli kjent for verden og hatt muligheten til å utvikle seg. Etter diktaturets fall i 1991 ble det igjen mulig for forfatterne å eksperimentere med impulser utenfra og kvaliteten på albansk litteratur er av internasjonal standard, ifølge Elsie. Utfordringen er likevel at for få har nok kunnskap om det albanske språket til at litteraturen blir oversatt til andre språk (Elsie, 2017, avsnitt 2). Romanene jeg tar for meg i denne avhandlingen, som er direkte oversatt fra albansk til norsk, er i så måte et unntak.

2.5 Kvinners liv i Albania

Jeg skal nå kort ta for meg ulike rapporter som sier noe om hvordan det er å være kvinne i Albania i dag. Det er viktig å understreke at landets mange politiske omveltninger etter alt og

dømme også har preget både kvinnesyn og kvinners liv og muligheter, og at deres situasjon på ingen måte trenger å være lik i 1930-1950 og 2020. Det er likevel hensiktsmessig å skaffe seg et bilde av situasjonen til kvinnene de siste årene med tanke på at jeg i denne avhandlingen legger opp til en hermeneutisk analyse.

2.5.1 Familieliv og samfunnsforhold

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) har, på oppdrag fra bl.a. *Utlendingsdirektoratet (UDI)* og *Utlendingsnemda (UNE)*, i oppgave å innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land i verden. I deres rapporter om Albania kommer det frem at de patriarkalske normene fortsatt er sentrale i albansk familieliv.

At modernisering pågår er likevel tydelig, blant annet ved at andelen kvinner i utdanning- og arbeidsliv har økt og at ekteskapsalderen har gått opp. Dette gjelder likevel fortrinnsvis urbane kvinner bosatt i hovedstaden Tirana (Landinfo, 2015:9). Livet i fattigdom i små landsbyer er altså noe av det som gjør de albanske kvinnene sårbare og utsatte.

Det albanske lovverket likestiller i teorien menn og kvinner i ekteskap, skilsmisse og barneomsorg, men dette vil i praksis i større grad være påvirket av tradisjoner (Landinfo, 2015:17). Til tross for at det både i urbane og rurale strøk har blitt større frihet til å blant annet velge hvem man vil gifte seg med, skal det fortsatt ofte være et press rundt ekteskapsinngåelse. Barneekteskap forekommer også i landet, og offisielle tall som antas å i praksis være høyere sier at tre prosent av den kvinnelige befolkningen under 18 år er gift. De fleste kvinner føder også sitt første barn kort tid etter ekteskapsinngåelsen. (Landinfo, 2015:10-12).

Majoriteten av den albanske befolkningen anser ifølge *Landinfo* ikke ekteskap med mennesker av annen tro som problematisk. Her kan man også merke seg at blandingsekteskap mellom kristne og muslimer skal ha blitt mer vanlig etter 2.verdenskrig (Landinfo, 2015:13).

Til tross for at en stor del av den albanske befolkningen bor utenfor landets grenser, skal migrasjon likevel ikke ha ført til at samfunnet har inntatt en holdningsendring, blant annet på

grunn av kjedemigrasjon som betyr at flere familier i samme slekt flytter til samme sted og gjerne tar med seg kultur og tradisjoner (Landinfo, 2015:7). Familien og slekten er fremdeles det viktigste nettverket i Albania og det å havne utenfor familiens rammer kan være kritisk. I tillegg er Albania et lite land der alle vet alt om alle, noe som gjør det desto viktigere å passe inn for å bevare familiens ære (Landinfo, 2015:11).

Familievold mot kvinner skal også være et utbredt fenomen i Albania. Ifølge *Landinfo* skal en nasjonal undersøkelse fra 2018, gjennomført av det albanske statistikkbyrået *INSTAT*, vise at nærmere halvparten av kvinner mellom 18 og 74 år har blitt utsatt for vold fra partner eller ektefelle. Aksepten og toleransen for voldsbruk er høy i Albania, også blant kvinner (Landinfo, 2020:7-8).

I april 2006 publiserte *Amnesty internasjonale* en rapport der de kommenterte vold mot kvinner som et alvorlig samfunnsproblem i Albania. Amnesty ba den gang den albanske regjeringen om å utarbeide en handlingsplan for å beskytte voldsutsatte kvinner. De albanske myndighetene skal ha fulgt oppfordringen og var kort tid etter i gang med å utarbeide en tiltaksplan (Amnesty International, 2006, avsnitt 1).

Ser man på forskning av nyere dato er forskjellen markant. *The Global Gender Gap Report 2020*, utarbeidet av *World Economic Forum*, viser at Albania er en av landene med best utvikling med hensyn til utligning av forskjeller mellom kjønn. 153 land er med i rapporten og av disse er Albania rangert som nr. 20, med hele 14 plasser forbedring siden 2018 (World Economic Forum, 2020:9).

Utlendingsnemnda, UNE, i Norge viser likevel til at det nettopp er private konflikter, deriblant familievold mot kvinner, som er den vanligste årsaken til at albanere søker asyl i Norge. Enkelte har også menneskehandel som begrunnelse for sine søknader. Søknadene blir i all hovedsak avslått på bakgrunn av at det ifølge *UNE* er både vilje og evne hos albanske myndigheter til å beskytte dem i Albania (UNE, 2019, avsnitt 1-4).

2.5.2 Menneskehandel

I nyhetsbildet de siste 20 årene har man kunnet lese flere artikler om at det eksisterer et høyt antall sexslaver i europeiske byer og herunder også norske byer. Sexslavene er blant annet kvinner fra Albania, og det er snakk om kvinner som blir lurt inn i falske ekteskap for så å reise utenlands og senere bli solgt som sexslaver. Journalistene hevder at familiene gjerne gir samtykke til at datteren blir gift med en velstående mann. Etter en tid forlater paret Albania og situasjonen tar en drastisk endring. Det finnes også nyere artikler om tilsvarende historier.

Kirkens nødhjelp har blant annet kommentert tilsvarende problem i 2016. Her nevnes det også at det ikke alltid er et samtykke fra foreldrene. Kvinnene har gjerne trosset foreldrene og forlatt hjemmet uten samtykke. Dette fører igjen til at det er vanskelig for mange å vende tilbake til hjemlandet da spørsmålet om ære står sterkt i mange familier (Helgesen, 2016, avsnitt 13).

Falske ekteskap er et særtrekk ved hvordan albanske kvinner ender opp som offer for menneskehandel, kommer det frem i 2019-utgaven av *U.S. Department of State* sin årlige *Trafficking in Persons Report* (U.S Department of State, 2014:63). I *Trafficking in Persons Report 2019* står det også at menneskehandel fortsatt er en utfordring i Albania og at «The Government of Albania does not fully meet the minimum standards for the elimination of trafficking but is making significant efforts to do so.» (U.S Department of State, 2019:61). I Albania jobber også blant annet hjelpeorganisasjon *VATRA Psycho-Social Centre* for å stoppe menneskehandel og vold mot kvinner.

Det er altså ingen hemmelighet at mange kvinner i Albania i dag lever spesielt utsatte liv. For meg blir det interessant å se i hvilken grad tilsvarende er å finne i de to romanene til Ismail Kadare som skildrer en litt annen tid. Det vil også være aktuelt å studere hva både fravær og tilstedeværelse av utsatte kvinner i hans romaner kan bety og hva bøkene da beskriver.

3 Teori og metode

I denne avhandlingen vil jeg bruke *kvalitativ metode* og *deskriptiv* tilnærming til *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] av forfatteren Ismail Kadare. Deretter vil jeg gjøre en *hermeneutisk eksplorativ analyse* av funnene i tekstene gjennom *historisk-biografisk metode* og *nyhistorisk metode*. Avslutningsvis sammenfatter jeg analysen av de to romanene i en oppsummering og konklusjon. I det følgende skal jeg forklarer designet, prosessen og analysemetodene nærmere.

3.1 Design

Studiet av Ismail Kadare sine skildringer vil i denne avhandlingen være kvalitativt, i og med at jeg avgrensar arbeidet til å gjelde funn i to utvalgte romaner av forfatteren. Flere har studert bøkene til Ismail Kadare, men så langt jeg kjenner til finnes det lite forskningsmateriale på hans fremstilling av kvinner og kvinnesyn. Dette gjør analysen min *eksplorativ*, noe som i praksis betyr at jeg gjennom dette arbeidet har til hensikt å øke innsikt i hva Kadare sine romaner forteller oss om kvinnesyn og kvinners liv i Gjirokastër på midten av 1900-tallet.

Arbeidet med *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] vil i hovedsak gå ut på å gjengi beskrivelser funnet i romanene og analysen er dermed deskriptiv. For å operasjonalisere vil jeg i denne analysen kun ta for meg utvalgte avsnitt i bøkene som direkte eller indirekte omtaler kvinnesyn og kvinners liv, og som i tillegg er lagt til tidsrommet tittelen omfatter.

Jeg har samtidig til hensikt at litteraturstudiet skal være forankret i *hermeneutiske metode* ved at jeg setter funnene i sammenheng med forskning på materiale og relevant kontekst. Jeg anser fakta om forfatteren og albansk litteratur, albansk historie (herunder politikk) og identitet for å være det mest relevante i denne sammenhengen. Som et ledd i den hermeneutiske analysen har jeg også valgt å legge til forskning på kvinners liv i Albania i dag.

Med bakgrunn i at jeg legger opp til både deskriptiv og hermeneutisk metode har jeg valgt å la analysen foreligge i to deler. Først vil jeg altså foreta en deskriptiv tilnærming til romanene der

jeg ikke forklarer, men beskriver. Deretter vil jeg foreta en hermeneutisk analyse med utgangspunkt i to ulike modeller.

3.2 Analysemetode

Funnene jeg legger frem i den deskriptive delen har jeg valgt å samle under de tre deloverskriftene *kvinneskikkelser*, *kvinnesyn* og *innhold om kvinner*. Under hver del vil jeg ta for meg funn i romanene hver for seg. Deretter gjør jeg en hermeneutisk analyse av innholdet som er beskrevet i den deskriptive delen ved å ta i bruk de to hermeneutiske analysemodeller.

3.2.1 Hermeneutisk analyse

Hermeneutikk er et vidt begrep som har flere betydninger. Ordet kommer fra gresk og mange forskere hevder *gudenavnet* Hermes og hans rolle som budbringer har klar tilknytning til begrepets betydning. Hermeneutikk handler om å tolke, gi mening til og uttrykke noe. Begrepet kan dessuten beskrive det å forklare, oversette og fremstille noe. Boken *Tegn, tekst og tolk* (1994), skrevet av Jan-Olav Henriksen som er professor ved MF Vitenskapelig høyskole, tar for seg begrepet hermeneutikk. Henriksen understreker at hermeneutikk handler om å tolke seg frem til noe som er uklart og bygge opp under at dette uklare blir forstått og uttrykt riktig (Henriksen, 1994:15).

Begrepet hermeneutikk kan forstås og brukes i mange sammenhenger, men i denne avhandlingen er det historisk og filosofisk hermeneutikk som er aktuelt. I historisk og filosofisk hermeneutikk er det sentrale forståelsen av en tekst ut fra et ståsted, og at man kan studere hvilken mening som er lagt i teksten og som allerede ligger i tekstens sak. Meningsinnholdet kan for eksempel bli antydnet gjennom en implisitt forfatter. Den implisitte forfatteren er meningene man får inntrykk av at teksten formidler, men som er innskrevet og som ikke nødvendigvis representerer synspunktene til forfatteren selv. Meningsinnholdet kan også ligge

utenfor teksten, i det historiske, som kan fungere som en tolkningsnøkkel til teksten. De to analysemetodene jeg har valgt å bruke tar utgangspunkt i dette.

3.2.1.1 Historisk-biografisk metode

Jeg vil først og fremst benytte meg av historisk-biografisk metode ved å la andres teorier og kunnskap om forfatteren være med på å styrke min analyse. Man antar i denne metoden at forfatterens identitet, hvor han kommer fra og hva slags liv han lever og har levd, er av betydning for hva han forteller i tekstene sine. I denne avhandlingen vil forfatterens politiske ståsted, og hans tanker om albansk identitet og kultur, også være av interesse i studiet av hva som formidles i teksten. Kjennskap til forfatteren vil enkelt sagt være et middel for å forstå det som blir uttrykt bedre.

3.2.1.2 Nyhistorisk metode

Den andre analysemetoden, nyhistorisk metode, har til hensikt å få frem at alle tekster mer eller mindre er basert på andre tekster. En tradisjonell tilnærming er da å studere i hvilken grad intertekstualitet blir bevisst eller ubevisst brukt for blant annet å få frem tanker og verdier, kulturtrekk og ideologier. Utvalget av tekster det spilles på utfra de ulike mulighetene forfatterens samtid gir, kan også si noe om samtiden teksten har blitt skrevet i. Et mer kritisk spørsmål vil da være i hvilken grad tekstene, og i denne avhandlingen romanene, sier mer om konteksten og samtiden de er oppstått i enn tiden som skildres (om da ikke skildringen av de to periodene synes å være sammenfallende). Jeg har derfor valgt å ha med kilder som beskriver kvinnenens liv i Albania akkurat nå, for å blant annet lettere kunne ta stilling til dette i min analyse.

4 Analyse

I dette kapitlet foreligger den deskriptive og hermeneutiske analysen av romanene *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)]. I den deskriptive analysen tar jeg for meg bøkene hver for seg. I den hermeneutiske analysen studerer jeg funnene beskrevet i 4.1.1-4.1.3 samlet ved å bruke historisk-biografisk metode og nyhistorisk metode. Hovedtyngden av analysen vil være tildelt *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)], da den har flere sider enn *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] og i sin helhet skildrer kvinner og kvinnesyn i perioden 1930-1950. Jeg vil samtidig understreke at sistnevnte er selvbiografisk og dermed inneholder spesielt interessante skildringer. Som tidligere nevnt tar jeg i hovedsak for meg de norske utgavene, men trekke linjer til de albanske utgavene der jeg synes det er hensiktsmessig.

4.1 Deskriptiv analyse

I denne delen presenteres funn jeg har gjort gjennom *deskriptiv analyse* av de to romanene som jeg tar for meg i denne avhandlingen. Jeg har med utgangspunkt i problemformuleringen og de tre forskningsspørsmålene valgt å samle funnene inn under overskriftene *kvinneskikkelser*, *kvinnesyn* og *innhold om kvinner* og tar for meg de to romanene hver for seg.

4.1.1 Kvinneskikkelser

Jeg vil her presentere skildringer av et utvalg kvinneskikkelser i *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] med utgangspunkt i forskningsspørsmålet *Hvordan er kvinneskikkelsene som blir skildret i romanene?* Med *kvinneskikkelser* mener jeg her kvinner som har en sentral plass, eller er nærmere beskrevet, i romanene.

4.1.1.1 Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]

I romanen *Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]* er det i hovedsak tre *kvinneskikkelser* som er sentrale og som blir nærmere skildret: Store doktor Gurametos datter, etterforsker Shaqo Mezinis forlovede og Shanisha, Ali pasja Tepelenës søster.

Datteren til doktor Gurameto blir mer inngående skildret enn de fleste andre i romanen, selv om hun er sentral i boken i kun en kort periode: «Doktor Gurametos søte datter, med det kastanjebrune håret frisert etter siste mote, kommer med et brett fullt av glass for å feire enigheten. Alle har lagt merke til hvor vakker hun er, men de har gjort som ingenting. Den ene etter den andre har de forelsket seg i henne, de er helt fortapte, trette av krig som de er.» (Kadare, 2013:51). Hun blir dermed først skildret som en yndig og stille kvinne, noe som også kommer til uttrykk gjennom hvordan hennes bevegelser beskrives: «Datteren går med lette skritt ut av stua.» (Kadare, 2013:52).

Middagen, der tyskerne ble invitert, er i utgangspunktet Gurametos datter sin forlovelsesfest. Forloveden til doktor Gurametos datter har en liten plass i fortellingen, og settes alltid i siste rekke og er alltid den som hilses på til slutt. Relasjonen mellom de to nyforlovede blir aldri skildret som spesielt kjærlig, og antydninger til noe annet skildres blant annet da hun under middagen deler ut glass til alle og «[...] til slutt, etter en lett nøling, til sin forlovede.» (Kadare, 2013:52).

På dette tidspunktet har man allerede fått et litt annet inntrykk av doktor Gurametos datter, som har blitt like betatt av soldatene som de er av henne: «Hun på sin side har det på samme måten. For første gang befinner hun seg i et miljø så fullt av farlig maskulinitet og hvor alle er ridderlige og samtidig forlovet med døden, og hun har forelsket seg i dem, så voldsomt at hun blir matt, som for å fylle et framtidig, endeløst tomrom ... Og dette kan man se på ansiktet hennes. Hun er blek som kalkstein og skjelver når hun deler ut.» (Kadare, 2013:51).

Folkesnakket om henne antyder også noe av dette i etterkant av middagen. Et av ryktene som svirret var blant annet: «Var det sant at fru Gurameto og datteren danset vals med tyskerne?» (Kadare, 2013:28).

En annen kvinne som beskrives nærmere enn andre er Shanisha, Ali pasja Tepelenës søster. Shanisha levde tidlig på 1800-tallet, og er altså kun en historisk skikkelse i denne romanen. Ubetydelig synes hun likevel ikke å være. Hun dukker opp som en sentral skikkelse i det leserne blir fortalt at grotten som store doktor Gurameto blir holdt til fange i er den samme som Shanishas voldtektsmenn ble torturert i tilbake i tid. De historiske skildringene av henne i det hun forlot huset til sine voldtektsmenn for å få dø blir gjengitt i romanen: «Kritthvit i ansiktet og med en lang kjole uten spor av volden hun var blitt utsatt for, nærmet hun seg landsbyen. Hun gikk med langsomme skritt og merkelig nok uten bøyd hode, slik man skulle ventet, men utilnærmelig. Blikket var uttrykksløst, som alt det andre.» (Kadare, 2013:102).

Shanisha forfølger etter hvert Shaqo Mezini i drømmene hans: «Hun virket rolig og nedlatende, særlig mot ham. Til slutt la hun fra seg forakten, vendte det rolige ansiktet mot ham og sa: Er det meg du etterforsker? [...] Hun lot ikke til å være det minste sint. Men det var ikke noe velvilje å spore hos henne heller.» (Kadare, 2013:144). I drømmen foregår det noe mer enn dialogen mellom Shanisha og Shaqo Mezini, og det kommer etter hvert frem at oppstussene er for Josef Stalin. Etterforsker Mezini sitt fokus blir i drømmen flyttet over til hva som foregår rundt Stalin. Da dukker Shanisha opp blant gjestene og henvender seg til Shaqo Mezini i drømmen: «Ingen brødre liker at voldtekten av deres søster blir etterforsket.» (Kadare, 2013:145).

Samtidig med at Shanisha svirrer i tankene til Shaqo Mezini, er hans forlovede en annen viktig kvinneskikkelse som skildres. Enkelte steder i romanen, slik man kan gjøre i det forrige sitatet, får man riktignok en følelse av at de to er én og samme karakter.

Skildringene av de to kvinnene kommer også forholdsvis tett i boken, gjerne etterfulgt av hverandre. Et eksempel på dette er setningen «Shaqo Mezini mintes plutselig ettermiddagen da forloveden gikk fra ham.» (Kadare, 2013:142), som direkte etterfølges av skildringer av hans mareritt om Shanisha. Kvinnen som blir kalt for Shaqo Mezinis forlovede, viser seg altså etter hvert å ikke lenger være hans forlovede. Hun har lagt igjen et brev hjemme hos ham en ettermiddag «for lenge siden» (Kadare, 2013:150). Forloveden kommer aldri tilbake og fortellerstemmen gir uttrykk for at Shaqo Mezini ikke forstår hvorfor. En tanke er hennes avsky

mot Stalin og Shaqos egen etterforskerstilling: «Ikke nok med at det ikke var noen nysgjerrighet å spore i øynene hennes, de uttrykte til og med en åpen forakt for våpen.» (Kadare, 2013:153).

Det hele topper seg i det etterforskeren oppdager at hans forlovede har vært på gynekologisk legevisitt hos store doktor Gurameto, noe som er en tydelig bekymring hos Shaqo Mezini. Oppdagelse av hennes legevisitt hos store Gurameto blir nøye beskrevet, etterfulgt av at han begynner å regne på datoene: «Besøket hadde funnet sted tre måneder etter forlovelsen og fem uker etter deres første samleie.» (Kadare, 2013:150). Hvor stor betydning dette spørsmålet har for hva som skjer i etterforskningen og behandlingen av store doktor Gurameto blir klarere mot slutten, selv om få av spørsmålene likevel blir besvart.

Som en del av det mer personlige etterforskningsarbeidet starter Shaqo Mezini utspørringen av store doktor Gurameto med fokus på hva Mezinis forlovede gjorde hos ham, og han prøver på å få Gurameto til å huske ved å skildre henne: «Etter å ha opplyst om hennes navn og etternavn, la han til at det var en ung kvinne på tjuefire år [...] Hun hadde middelskroppsbygning og vanlig utseende». (Kadare, 2013:151). Man kan legge merke til en slags underdrivelse i hennes beskrivelser. Det gjentar seg også senere: «Hun var ikke noe iøynefallende. Helt ordinær. Ikke noen skjønnhetsdronning som Vjollca Skënduli eller Marie Kroi.» (Kadare, 2013:152).

Kun ett annet sted skildres forloveden på en litt annen måte, en skildring begrunnet i Shaqo Mezinis sinnsstemning: «Han ristet på hodet. Bildet som dannet seg i hodet hans nå, var uventet og overraskende ondskapsfullt. Forlovedens hvite mage mellom strømpholderens bånd, dyster som alt annet, samt smerten over å ha hatt så lite glede av henne.» (Kadare, 2013:159).

Helt mot slutten av romanen, i det doktoren svever mellom liv og død, er det klare henvisninger til en kvinne, som kan tenkes å være forloveden til Shaqo Mezini. Også dette peker i retning av at forloveden er mer sentral i historien enn det man først tror, ikke minst i lys av siste setning: «Gjennom sprinklene kommer en pyntet kvinnehånd med en ring som funklet trist. De lange fingrene slipper en invitasjon som daler rørende fra side til side før den lander på graven hans. [...] Han må komme seg opp og gå dit han er invitert til middag. Hvor? Det vet han ikke. Hos kvinnen han kjenner og ikke kjenner, eller i Varoshi-gata 22? [...] Som før prøver han å rive

seg løs for å komme seg tilbake til graven, slik at han endelig kan få fjernet invitasjonen og forandre skjebnen. Men det er umulig.» (Kadare, 2013:168-169).

En observasjon er at beskrivelsene av de to levende kvinnene har til felles å la kvinnenes navn forbli ukjent. Flere andre kvinnenavn nevnes i romanen og det hele synes å følge et slag motsatt mønster der de minst viktige karakterene blir henvist til med fullt navn, mens de sentrale skikkelsene heller skildres gjennom utseende, egenskaper og atferd. I den sammenheng er det interessant å merke seg at Ismail Kadare sin bestemor blir navngitt, men bare som gamle fru Kadare. Hun befinner seg altså et sted mellom de navnløse og dem som blir beskrevet med sitt fulle navn: «[...] og endelig gamle fru Kadare sammen med søsteren, Nesibe Karagjozi» (Kadare, 2013:91).

I tillegg vil jeg også nevne at et av Kadare-husene, som ble spilt bort av sin tidligere eier Remzi Kadare, blir tiltalt som en kvinne: «Tøyte, flyfille, kalte han sitt gamle hjem og fnøs: Det er til pass for deg, måtte du spy blod og galle! Troløs, det visste jeg at du var, så jeg gjorde rett i å spille deg bort. Jeg satset og tapte, ditt ludder, din jævla hore.» (Kadare, 2013:62). At huset tiltales som en kvinne samsvarer godt med det som står i den albanske utgaven av romanen, der huset blir kalt for *karaputanë*, *lavire* og *zuskë* som alle er forskjellige uttrykk for hore (Kadare, 2015a:80).

Ikke bare Kadare-huset blir beskrevet som en kvinne. En utenlandsk arkitekt hevder under damebekjempelsesmøtet, som jeg beskriver nærmere under kvinnesyn i 4.1.2.1, at utseendet til de høye husene i Gjirokastër i seg selv var første tegn på at damene var i ferd med å overta. De høye husene beskrives slik: «Særdeles bleke, med blendende hvite bryster og midje. De mørke hemmelighetene under silken var så besettende at en kunne besvime av mindre (Kadare, 2013:87).

Henvising til kvinner som er horer forekommer interessant nok også i romanen. Det skal være to av dem i byen, såkalte luksushorer som visstnok skal ha lagt sin karriere på hylla: «De to luksushorene hadde riktignok tatt avstand fra sin borgerlige fortid, og det ikke av fysiologiske årsaker, slik onde tunger hevdet, men på grunn av deres eget ønske om å ta del i det nye livet [kommunismen].» (Kadare, 2013:83).

4.1.1.2 Kukulla (2015) [Dukken (2018)]

I romanen *Kukulla (2015) [Dukken (2018)]* er det av ulike kvinneskikkelser først og fremst moren til Ismail Kadare som beskrives. Det er også skildringen av henne, «Si një kukull prej letre,» (Kadare, 2015b:8), ivaretatt i den norske oversettelsen, «Som en papirdukke.» (Kadare, 2018b:5), som ligger til grunn for romanens tittel.

Selv om forfatteren beskriver sin mor som omsorgsfull og omtenkstom, er dette dukkeaktige også noe som preger skildringene: «[...] noe fryktinngytende og dukkeaktig, en blanding av kulde og gipsaktig blekhet, en gåtefullhet lik den i de japanske teatermaskene [...]» (Kadare, 2018b:24).

Det dukkeaktige ved moren, nærmest som en statist i teaterkulisser, preger beskrivelsene: «Tårene var akkurat som på tegnefilm. Som oftest fikk jeg ikke med meg årsaken til at hun gråt, på samme måte som jeg ikke kunne begripe hvordan det var mulig at jeg i alle år aldri hadde sett henne gå til eller fra toalettet, som om hun aldri var der.» (Kadare, 2018b:8)

Samtidig antyder forfatter mindre dukkeaktige, og overflatiske, sider ved sin mor: «Ved første øyekast virket hun naiv og vever, men også hun hadde sine hemmeligheter.» (Kadare, 2018b:13). I en litt humoristisk vending om da Kadares mor bare sytten år gammel (etter å ha sett sin kommende mann fra vinduet én gang) ble giftet inn i Kadare-familien, får man også et mer nært inntrykk av hvordan hun var: «Enten hun ville det eller ikke måtte hennes første tanke, om enn ubevisst, ha vært at et slikt hus krevde mye arbeid. Så meget mer for en pike som, ifølge det søstrene hennes senere fortalte meg, ofte hadde fått skjenn for manglende engasjement for husarbeid.» (Kadare, 2018b:10).

Ismail Kadare skildrer sin mor som en litt enkel kvinne med mangel på utdanning. «Dukken var ikke kunnskapsrik» (Kadare, 2018b:13) står det blant annet direkte uttalt. Dette inntrykket forsterkes i andre deler av teksten, da hennes mangel på utdanning også blir fremstilt som sårt og vanskelig for henne og «[...] hun stadig fulgte meg [forfatteren] med usikkert blikk, som alltid når det dreide seg om bøker.» (Kadare, 2018b:27).

Forfatteren gir uttrykk for at hun likevel fikk mye med seg, blant annet «det som skjulte seg bak den misvisende og hverdagslige betegnelsen «økonomisk situasjon»: Dobi-ene [farsfolket hennes] var velhavende, altså rike. Kadare-ene var det ikke.» (Kadare, 2018b:13). I *K(2015)/[D(2018)]* får man dermed inntrykk av at kvinnene i Kadare-familien egentlig ikke er så velstående som Kadare sin bestemor blir fremstilt i *D(2008)/[D(2014)]*.

Det er viktig å understreke at på samme måte som med de sentrale kvinneskikkelsene i *D(2008)/[D(2014)]*, nevner ikke Kadare sin mors fulle navn i *K(2015)/[D(2018)]*.

Ismail Kadare sin bestemor en annen sentral kvinneskikkelse i *K(2015)/[D(2018)]*, i hovedsak fordi hun har en vanskelig relasjon til svigerdatteren (forfatterens mor): «Det var en slags kald krig, som uavvendelig fylte de to partene, og da særlig brud og svigermor, med negative følelser mot hverandre.» (Kadare, 2018b:11).

Bestemoren beskrives som en tøff dame. «Og som ikke det var nok, hadde svigermoren, min bestemor, ikke bare ord på seg for å være spydig, hun gikk også for å være klok.» (Kadare, 2018b:10). Forfatteren legger med utgangspunkt i dette ikke skjul på at han antar at det var vanskelig for moren å komme inn i familien: «Av de tre merkverdighetene som ventet henne, altså mann, hus og svigermor, var det sannsynligvis den siste som gjorde henne mest redd.» (Kadare, 2018b:16).

Skildringene av konflikten mellom svigermor og svigerdatter er med på å gi et klarere inntrykk av hvordan de to kvinneskikkelsene var. Konflikten mellom de to synes heller ikke å gå over, og selv om svigermoren er tøff tar svigerdatteren, *Dukken*, på mange måter opp kampen: «På denne truende steingrunnen skulle Dukken mønstre sin hær av trær, fugler, fioliner, søstre og tidligere tjenestefolk.» (Kadare, 2018b:13). Med fokus på denne hæren antyder også forfatter en mildhet og noe livlig hos moren som en fordel og motsetning til svigermoren: «Kulden og misstemningen bygde seg mer og mer opp. Jeg likte å tenke på Dukkens fortrinn, altså blomstene, musikken, rom-familien og alt det andre [...]» (Kadare, 2018b:21).

Konsekvensene av konflikten skildres også tydelig av forfatteren: «Sporene av tørkede tårer på Dukkens kinn røpte når hun hadde tapt, på samme måte som hennes lette skritt tydet på det motsatte.» (Kadare, 2018b:27).

Feiden ender etter hvert opp med å ha behov for megling, og forfatteren skildrer sin opplevelse av det hele på denne måten: «Til slutt forstod jeg at denne rettssaken, som ble gjenopptatt gang etter gang, og hvor min far var dommer mens de anklagede var to kvinner: min statelige farmor på den ene siden og Dukken, hennes rake motsetning, på den andre, dreide seg om én ting: kulden og misstemningen i Kadare-enes hus. Med andre ord irritasjonen mellom kone og svigermor.» (Kadare, 2018b:23.)

Kadare beskriver også at «[...] når han [faren] kom hjem fra jobben og så de irriterte ansiktene til sin mor og sin kone, ville det være naturlig at han i første rekke skulle true kona.» (Kadare, 2018b:23). I stedet mente han at kona skulle bli *beskyttet*, «mbrohej» (Kadare, 2015b:37), hvis det var det riktige. Meglingen hadde dermed et klart formål, den var «En sak som skulle avdekke sannheten i striden mellom hans mor og kone. Dom skulle avsies om hvem som hadde rett: moren, kona, begge eller ingen! Dukken skulle forsvares dersom rettferdigheten krevde det. Av ham, hennes mann, ved enhver anledning. Overalt, alltid. Til graven ...» (Kadare, 2018b:28).

Her kan man skimte noe av det som forfatteren selv velger å dvele ved rundt hans mor liv, nemlig kjærligheten mellom hans mor og far. Ekteskapet var arrangert, men deres barn hadde helt klart inntrykk at det lå noe mer bak: «Mamma, fortell om da du ble forelsket i pappa da du så ham gjennom vinduet. [...] Klart det er kjærlighet, sa søsteren min og jeg nesten i kor. Kjærlighet ved første blick, fortsatt jeg. Det er det det heter, vi hadde om det på skolen. Dante og Beatrice.» (Kadare, 2018b:25).

Kjærlighet synes også å speile seg i morens siste ønske: «Stemmen sviktet mens hun snakket. Hun ville begraves i samme grav som «ham»; det vil si mannen sin.» (Kadare, 2018b:25). Forfatteren skildrer at han også har reflektert over dette i senere tid: «[...] om dette kunne kalles en kjærlighetshistorie, om så bare en enkel en: at hun så en mann gjennom vinduet og deretter, trekvart århundre senere, ønsket å ligge i samme grav som ham?» (Kadare, 2018b:26).

I tillegg til forfatterens mor og bestemor er det også to andre kvinneskikkelser som det er verdt å gi plass i denne analysen: forfatterens kusine Izmini Kokobobo og naboenta Ela Laboviti.

Izmini Kokobobo skildres som en frimodig og moderne kvinne. I *K(2015)/[D(2018)]* skildres hun slik: «Izmini Kokobobo, vår kusine som hadde vendt hjem fra Italia, var en av Gjirokastër-pikene som i 1939 avbrøt studiene i protest mot den italienske okkupasjonen. Senere hadde hun av samme grunn vervet seg som partisan, og endte opp som embetskvinne for de nye myndighetene.» (Kadare, 2018b:32).

Izmini Kokobobo er lett å se for seg som en livlig og kan hende litt skarp karakter, et inntrykk forfatteren forsterker i sin beskrivelse av hennes fargerikt hår: «I tillegg til nyheter fra hovedstaden hadde hun med seg sin høye latter og sitt flammende røde hår, som hun kastet på når hun lo.» (Kadare, 2018b:32).

I romanen kommer det også frem at Izmini Kokobobo på et senere tidspunkt ender opp som uvenn med å med Enver Hoxha, som hun kjente fra barndomsårene i Gjirokastër (jfr. 2.1.3): «Det var en fri samtale hvor det ble snakket om partiet, nærmere bestemt «partiets oppfatning om X-saken», hvor hun i tråd med tidligere sjargong hadde plumpet ut med: åh, partiet meg her og meg der, hvorfor sier du ikke hva du selv mener ... Den andre ble mørk i ansiktet og sa med alvorstung stemme at hun, kamerat Izmini Kokobobo, hadde feilaktige oppfatninger om partiets rolle. Og det var nok til at dørene til landets førstefamilie ble lukket for henne for alltid.» (Kadare, 2018b:40).

En annen kvinneskikkelse det også er verdt å ta for seg i denne analysen er Ela Laboviti. I *Kukulla (2015) [Dukken (2018)]* blir hennes identitet som doktor Vasil Labovitis datter klargjort.

Det kan likevel virke som forfatteren holder denne informasjonen litt igjen, for så å komme med en gradvis avsløring. Hun blir først nevnt som én blant «To av venninnene våre, Ylberë og Ela Laboviti [...]» (Kadare, 2018b:6). Den neste i slekten Laboviti man hører om er doktoren, samtidig som det nærmest lures inn at han har en datter: «Akkurat ved huset til dr.Vasil

Laboviti, hvor det i 1943 skulle avholdes en gåtefull middag med tyskerne, startet både surrealismen og gaten som ledet til huset vårt. Huset til doktoren, hvis datter gikk i klassen min, var det første.» (Kadare, 2018b:15).

Det kan virke som at datteren det her er snakk om er venninnen Ela Laboviti. Det er fremdeles litt usikkert, men man får dette mer eller mindre bekreftet litt lenger ut i romanen i en setning der det står at «[...] når læreren fortalte i historietimen om Marcus Aurelius' store verker, hvisket Ela Laboviti fra nabobenken [...]» (Kadare, 2018b:29).

Antydningene i de tidligere avsnittene blir endelig bekreftet i en slags oppsummering etter dette: «Det var for eksempel lett å snakke om huset til store doktor Laboviti, hvor hele klassen hadde vært for å gratulere Ela med fødselsdagen. Alle sa det var så vakkert der inne. Eller varmt, og hvi de i tillegg hadde en oppfatning de ikke uttrykte, så dreide det seg selvfølgelig om den beryktede middagen med tyskerne.» (Kadare, 2018b:30).

Ela Laboviti synes å ha gjort inntrykk på forfatteren som ung, og hun blir blant annet skildret som den som satte forfatteren på plass: «Tvert imot, som Ela Laboviti var først ute med å si: du er jammen blitt ordentlig overlegen i det siste.» (Kadare, 2018b:41).

4.1.2 Kvinnesyn

Analysene i 4.1.2.1 og 4.1.2.2 gir svar på forskningsspørsmålet: *Hvilket kvinnesyn kommer til uttrykk i romanene?* Ordet *kvinnesyn*, vil her i all hovedsak omfatte grad av syn på kvinnen som likestilt og kvinners plass i samfunnet - i positiv og negativ forstand.

Hvor vidt beskrivelsene som antyder kvinnesyn er et uttrykk for et meningsinnhold preget av eksempelvis forfatteren, den implisitte forfatteren (se 3.2.1) og fortellingen eller utgivelsens samtid, gjør jeg en nærmere vurdering av i den hermeneutiske analysen.

4.1.2.1 Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]

Med hensyn til *kvinnesyn* i *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] kan man flere steder i funn plassert under 4.1.3 *Innhold om kvinner*, spore meninger om kvinners plass i samfunnet. Dette innebærer i noen av tilfellene også respekt.

Tyskerne ble bedre likt nettopp for sin respekt overfor de lokale kvinnene, noe som i romanen også blir fremstilt som en plan om at tyskerne skulle komme som frigjørere og ikke okkuperanter. Det innebar blant annet at: «Man skulle unngå blodige represalier, og landets skikker skulle bli respektert, særlig de som gjaldt ære, *besa* og kvinner.» (Kadare, 2013:129). Deres respektable fremferd mot kvinnene blir også nevnt i det tilliten blir brutt på grunn av at en moralsk skandale (homofili) er blitt oppdaget mellom en tysker og en av byens borgere. Det henvises altså til de har blitt lurt av tyskernes respektable fremferd mot kvinnene: «Tyskernes forsiktige, nærmest sjenerte opptreden overfor de lokale kvinnene var blitt feiltolket. Siden det ble sett på som en uomgjengelig del av krigens vesen at den ene parten voldtok den andre, hadde byen tatt tyskernes avholdenhet som en seier [...]» (Kadare, 2013:59).

En annen beskrivelse som kan si noe om *kvinnesyn* er at mennenes tale måtte tilpasses når kvinnene var til stede, blant annet i heftige diskusjoner om krig: «På kaféen var ordbruken skarpere enn når det var kvinner til stede» (Kadare, 2013:14). Dette kan bli ansett som en høflig tilpasning av respekt, men også som at kvinnene blir sett på som for svake til å bli utsatt for en sjargong som også i den albanske oversettelsen blir kalt skarp, *prera* (Kadare, 2015a:19).

Kvinnene blir flere steder fremstilt som de skjøre som tar lettest til tårene: «Mennene kunne ikke gjøre annet enn å snu seg vekk for ikke å bryte ut i tårer sammen med kvinnene, som på kvinners vis gråt allerede.» (Kadare, 2013:17). Da byen etter overgivelsen til tyskerne på et tidspunkt står i fare for å bli sprengt i lufta, istedenfor en virkelig krig mellom to parter, blir det sagt at «den [bombingen] liknet mest på en straff beregnet på kvinner». og «Kort sagt hadde denne byen, som var så stolt over å leve som en mann, nå funnet ut at den skulle dø som en kvinne.» (Kadare, 2013:16). Dette synes å være en klar rangering av kjønnene.

Man kan i tillegg se spor av et syn på kvinner som seksuelle objekter i fortellerstemmens tolking av sangen om Shanisha: «Grotten den svarte til Shanisha / Da jeg så den ble jeg gal.» (Kadare, 2013:102). Tolkningen av at det er voldtektsmennene sin klagesang blir fremstilt slik: «Shanishas grotte, fangehullet som den hevngjerrige broren hadde fått i stand spesielt til dem [voldtektsmennene], men den kunne like gjerne henspille på kvinnekroppens fatale del, underlivet, som hadde ledet overgriperne inn i fristelse.» (Kadare, 2013:103).

Mer av tilsvarende, men kanskje mer indirekte, objektivisering finner man i beskrivelsen av de kvinnelige partisanene. Disse blir i romanen beskrevet gjennom byens kollektive stemme - i all hovedsak med fokus på deres hår: «De var en brokete forsamling, noen hadde fletter, andre kort hår, langt hår eller nymotens pannelugg, ja, der var til og med blondiner blant dem.» (Kadare, 2013:68). De beskrives også senere på samme side som «noen kjærlighetshungrige villstyringer». Håret blir riktignok også tatt frem i doktor Gurametos bekymringer, der han i grotten dystert fantaserer om at også kona og datteren blir fanget, voldtatt og avhørt, begge «med utslått hår» (Kadare, 2013:132).

4.1.2.2 Kukulla (2015) [Dukken (2018)]

I søken etter *kvinnesynt* i *Kukulla (2015) [Dukken (2018)]*, er det i hovedsak kvinners plass i samfunnet som er fremtredende og da eksempelvis morsrollen. En mor antas å ha en høyere rang, eller, plass, i menns tilværelse. Det kommer blant annet til uttrykk i skildringen av Ismail Kadare sin fars valg om å beskytte sin kone: «[...] når han kom hjem fra jobben og så de irriterte ansiktene til sin mor og sin kone, ville det være naturlig at han i første rekke skulle true kona.» (Kadare, 2018b:23). Påfølgende kommentar fra hans mor bekrefter det samme: «Sønnen min har gått fra forstanden.» (Kadare, 2018b:23).

Det henvises også til mødrenes posisjon og uerstattelige vesen i de lyriske strofene i romanen: «I nabolaget, og senere på skolen, hørte vi alle mulige vers om mødre. Det var også vers, og til og med en sang, om de som ikke hadde noen mor, hvor ordene uten mor ble gjentatt på en måte som skar en i hjertet.» (Kadare, 2018b:6).

En slik posisjon hadde derimot ikke de unge kvinnene, kan det se ut til. Forfatterens beskrivelser av sin mor som brud, nærmest som en gjenstand som ble tildelt ektefellen: «Mannen hadde hun bare sett én gang, gjennom vinduet hjemme litt før bryllupet.» (Kadare, 2018b:16). Forfatteren skildrer også dagen etter bryllupet på en slik måte at det er tydelig at bruden (moren hans) sin status er lite å snakke om, særlig tydeliggjort i det hun blir utsatt for «[...] bryllupsgjestenes nådeløse kvinnejury. Kalde og svartkledde satt de på rekke og rad med kaffekoppene sine, som noen av dem hadde satt i vinduskarmen. Deres øyne tilga intet og fulgte hver bevegelse [...]» (Kadare, 2018b:17).

4.1.3 Innhold om kvinner

Hvordan beskriver romanene kvinner generelt? er forskningsspørsmålet jeg har lagt til grunn i denne delen av analysen. Jeg har til hensikt å få frem hva romanene antyder at er norm, eller i noen grad allmenne synspunkt på hva som er typisk kvinner eller kvinnelig. Dette kan i noen tilfeller sammenfalle med studiet av uttrykk for kvinnesyn. Jeg har likevel valgt å legge opp til to vinklinger på disse beskrivelsene, for å markere at et uttrykk for hvordan kvinner er (muligens som følge av samfunnsnormer) ikke trenger å være det samme som et uttrykk for hvordan det tenkes at de burde være (kvinnesyn).

4.1.3.1 Darka e gabuar (2008) [Den uønskede middagen (2014)]

Av generelt innhold om kvinner i *Darka e gabuar (2008)* [*Den uønskede middagen (2014)*] vil jeg først og fremst nevne byens kamp mot damene. De fine damene hadde nemlig barrikadert seg i hjemmene i protest mot kommunismen og hvordan bekjempe damene ble dermed et sentralt tema på de kommunistiske møtene. Det skildres til og med at det ble arrangert møter mot damene, selv om mange hevdet at «Damene var det ikke noe å gjøre med. De gikk sjelden ut av huset, én eller i høyden to ganger i kvartalet.» (Kadare, 2013:88). Men foredragsholdere ble innkalt og en målrettet aksjon mot damene begynte. «Fordi man ikke hadde kvittet seg med

Nietzsches idéer, «perpetuum mobile» og den slags styggedom, var byen nødt til å slå tilbake mot den truende pesten: damene.» (Kadare, 2013:85).

Damene, ble det etter hvert oppdaget, kunne lett bekjempes ved å tiltale dem med det kommunistiske tiltaleordet *kamerat*. Det førte til at kvinnene segnet om én etter én, mens de tok seg til hjertet og begynte å skjelve. «En dame fra huset Çoçoli rakk å si «jeg er ikke noen kamerat!» før hun mistet bevisstheten, men de andre falt om uten å si noe.» (Kadare, 2013:90). I forlengelsen av dette kommer en setning som antyder at man savnet de fine damenes tilstedeværelse, for nå «var damene stengt inne for aldri mer å gå ut igjen. [...] Ingen klarte å glede seg over damenes undergang, men angeren og den forstyrrede balansen forble skjult.» (Kadare, 2013:91). Det antydes også i romanen at byen ikke er helt den samme uten damene: «Den var kanskje stoltere med damer, men uten dem virket den farligere.» (Kadare, 2013:92).

På en annen side blir kvinnene i romanen gjerne fremstilt som stedet der mennene søker trøst og beskyttelse når de føler seg svake. Dette blir også brukt i innbyggernes fremstilling av styrkeforholdet mellom lille og store doktor Gurameto. Når store Gurameto blir fremstilt som en helt blir lille Gurameto fremstilt som det motsatte, og i andre tilfeller omvendt. Store Gurameto blir blant annet hyllet som en helt av innbyggerne for å ha fått frigitt gislene under den mystiske middagen på okkupasjonsdagen, og dermed blir lille Gurametos handlinger satt i skyggen. Situasjonen skildres slik: «Og dette [middagen] skjedde samtidig som den andre, lille doktor Gurameto, skjelvende som en mus, gjemte seg – Herregud – i skjørtene til kona.» (Kadare, 2013:47).

Et annet eksempel på at kvinnen blir fremstilt som en trøst for mannen er da Remzi Kadare som spilte bort huset sitt synger i selvmedlidenhet til sin døde mor. Versene står som lyrisk tekst i romanen: «Jeg hadde en gang, mor, et grusomt mareritt. Det store, fine huset vårt til sykehus var blitt. / Jeg våknet, mor, og hulket [...]» (Kadare, 2013:63). Også Shaqo Mezini blir trøstet og får «morens hånd på skulderen» (Kadare, 2013:157) da Josef Stalins død blir gjort kjent for ham.

Tilliten til bestemødrene, og deres overtroiske historier, er også gjennomgående. Nærmest for å understreke dette, blir en av replikkene i avhøret av store Gurameto ledet inn på om Fritz von

Schwabe egentlig var en dødning. Det er tydelig at historiene også ble lyttet til av de høyt utdannede: «Det var jo et kjent sagn som alle bestemødre her i byen fortalte. Jeg [store doktor Gurameto] kunne ikke unngå å tenke på det.» (Kadare, 2013:121). Folketroen, gjerne formidlet av kvinnene, sa også noe om at man skulle vise respekt for kvinnene ellers kunne det få fatale konsekvenser, slik som «Konerøverier, som ifølge folketroen alltid førte til at en vannkilde tørket ut.» (Kadare, 2013:48).

Spørsmålet om kvinners ære blir også løftet, og kvinner som har mistet sin ære synes ikke å ha noen veg tilbake. I en vending blir den enorme skamfølelsen etter å overgi seg til tyskerne skildret og billedlig sammenlignet med nettopp «[...] slik en kvinne som hadde mistet sin ære, ble kvalt i Gjirokastërs gamle hus.» (Kadare, 2013:20). Her kan det være interessant å merke seg at det albanske ordet *mbytej* i den albanske utgaven (Kadar, 2015a:28) som er oversatt med kvalt også kan bety *druknet*.

Da lille og store doktor Gurameto blir mistenkt for å være med i konspirasjonen mot blant annet Stalin og dermed tatt til fange, blir deres arbeid nøye etterforsket – på bekostning av kvinnenes ære. Alle overlevende pasienter skulle, til innbyggernes forferdelse, undersøkes for blant annet arr med gåtefulle budskap. Den virkelige bekymringen for undersøkelsesarbeidet gjaldt imidlertid kvinnene: «Siden de to doktorene i tillegg til å være kirurger også var gynekologer, skulle også kvinnekroppens mest intime deler undersøkes, man skjønner selv hvilke. De naive tok seg til hodet, kvinnene gråt, og ikke så rent få mente at hvis det skulle være slik, ville det være best om doktorene aldri mer kom ut av Shanishas grotte.» (Kadare 2013:100).

4.1.3.2 Kukulla (2015) [Dukken (2018)]

På samme måte som i *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)], får man i *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] et innblikk i hvordan Gjirokastërs (tilsynelatende) fine fruer barrikaderte seg. I sistnevnte roman nevnes derimot ingen årsak, det understrekes snarere at grunnen til at damene holdt seg innendørs var uklar: «Det at gamle kvinner ikke gikk ut av huset, var en av byens mest uforklarlige skikker. Ikke nok med at motivasjonen var ukjent, man visste ikke engang hva som var opprinnelsen eller hva slags hendelse som fungerte som

begrunnelse.» (Kadare, 2018b:17). Det nevnes likevel en liten antagelse av en forklaring: «Slike skikker, uansett hvor de kom fra, hadde alltid å gjøre med stigende autoritet, mente de.» (Kadare, 2018b:19).

K(2015)/[D(2018)] har med mange beskrivelser av kulturtradisjoner i Gjirokastrë. En av disse er *pikemiddagen*, eller «darkëçika» (Kadare, 2015b:23) på albansk. Det kan være interessant å merke seg at det albanske ordet Kadare har valgt å bruke her i hovedsak er å finne i nordalbanske dialekter. Den faste og tradisjonelle middagen var en sikkerhet for familien, der man blant annet kunne forsikre seg om at ulike avtaler var blitt holdt og at bruden hadde det så bra som hun kunne: «Et erfarent blikk ville kunne lese mye ut av ansiktet til piken som nettopp var blitt kone: om bruden var fornøyd, skuffet, forvirret, eller – men dette var sjelden – lykkelig.» (Kadare, 2018b:18). Beskrivelsen av bruden som sjeldent lykkelig samsvarer godt med «[...] rrallëherë lumturinë e nuses.» (Kadare, 2015b:23) i den albanske utgaven, der ordene direkte oversatt betyr *sjelden lykkelig brud*.

Leseren blir i et eksempel på en tradisjonsrik hendelse satt til 1947 også forsikret av forfatteren om at tilstedeværelsen av tradisjonen var reell, til tross for samfunnsendringene: «Ifølge en skikk de enda ikke hadde rukket å avskaffe, ble byens kvinner ledsaget av en romkvinne når de «gikk til far». Disse bar spedbarn og bylten med skittentøy, mens fruene bare holdt parasollen (paraplyen).» (Kadare, 2018b:33).

Albanske kvinner skal ifølge tradisjonen også ha hatt brudekister med seg til sitt nye hjem. I romanen blir brudekistene nevnt i en skildring av at tre tyskere kom for å kontrollere at Kadarefamilien ikke hadde våpen: «De endevendte alt, blant annet farmors og Dukkens brudekister.» (Kadare, 2018b:33).

Det siste som sies om kvinnene i *K(2015)/[D(2018)]*, før boken går over i et nytt tiår, er følgende: «Min søster var den første som dro; hun hadde fått et studiestipend i Tirana. Deretter reiste farmor til Vasilikua, som byens gravplass ble kalt, og som var den eneste på hele Balkan som var oppkalt etter en blomst.» (Kadare, 2018b:49).

4.2 Hermeneutisk analyse

I denne delen presenterer jeg en *hermeneutisk analyse* av romanene *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)]. Jeg analyser funnene i deskriptiv del gjennom *historisk-biografisk metode* og *nyhistorisk metode*.

4.2.1 Historisk-biografisk analyse

I den *historisk-biografiske analysen* av funnene jeg har lagt frem i den deskriptive delen, har jeg til hensikt å få frem forfatterpreget i teksten. Gjennom andres forskning og teorier har jeg fått kunnskap om forfatteren, og jeg vil studere om det jeg vet i noen grad kan se ut til å ha preget det som blir formidlet om kvinneskikkelser, om kvinnesyn og generelt om kvinner i de to romanene.

4.2.1.1 Kvinneskikkelser

I romanen *D*(2008)/[*D*(2014)] er de mest fremtredende kvinneskikkelsene i hovedsak velstående kvinner i sin samtid. Shanisha var, som søster av Ali pasja Tepelenë, nærmest som prinsesse å regne. Også den vakre doktordatteren kan, i lys av fasilitetene under den rykteomspunne middagen, sies å være blant de velstående. I hvilken grad Shaqo Mezinis forlovede var velstående er mer uklart, men man kan i hennes avsky mot Stalin ane en tilhørighet blant de fine fruene. Her legges det til grunn at en norm i teksten synes også å være at de fine fruene var motstander av kommunismen, med tanke på det som beskrives om byens kamp mot damene (jfr. 4.1.3.1).

At Ismail Kadare selv kommer fra den velstående Kadare-familien i Gjirokastër øker troverdigheten i tekstene hans. Det er med andre ord rimelig å anta at han har god kjennskap til hvordan nettopp de velstående kvinneskikkelsen sine liv kunne vært. Når det gjelder valg av hvilke kvinner som skildres i *K*(2015)/[*D*(2018)], er dette på samme måte som i

D(2008)/[D(2014)] de mer velstående kvinnene i samfunnet (til tross for at det antydes at Kadare-familien egentlig ligger dårlig an økonomisk).

Ved å la sin bestemor bli nevnt som en av de fine fruene i *D(2008)/[D(2014)]* bekrefter samtidig Kadare sitt nærvær i fortellingen fra byen han vokste opp i (jfr. 2.1.2). Hans bestemor er dermed å finne i begge de to romanene, da hun har en sentral plass i *K(2015)/[D(2018)]*.

I romanen *K(2015)/[D(2018)]* er det likevel først og fremst moren til Ismail Kadare som beskrives. Troverdigheten til det som beskrivelsene kan dermed antas å være høy, men også preget av en sønns syn på sin mor. Det samme gjelder forfatterens skildringer av faren som en som moren har kjær, som en som beskyttet henne og som hun ønsket å gravlegges med. Annen relevant historisk-biografisk fakta er at Ismail Kadare de siste årene av morens liv levde i politisk asyl i Paris (jfr. 2.1.1).

Hvorfor forfatteren har valgt å kalle moren for en dukke, *kukulla*, er et interessant spørsmål. Hans fascinasjon for de hvite ansiktene i japansk dukketeater er riktignok tydelig i begge romanene, der også flere andre kvinneskikkelser blir skildret med dukkeaktig hvitfarge i ansiktet.

At de høye husene blir omtalt som kvinner og at et av Kadare-husene blir beskrevet som en hore er også en på mange måter morsom detalj som kan hende sier mer om familiehistorien enn man som leser forstår. Huset, som skikkelse, blir også tydelig skildret i *K(2015)/[D(2018)]*.

Ismail Kadare er etter alt å dømme ikke en stor tilhenger av kommunismen, selv om han i en periode hadde en betydelig posisjon i det kommunistiske partiet. Innbyggerne i byen, og i romanen byens kollektive stemme, synes å gi uttrykk for de politiske føringene som var ledende i samfunnet der og da, uten at en spesiell overbevisning hos dem kommer til uttrykk. Hans karikaturliknende fremstilling av den Stalin-besatte etterforskeren Shaqo Mezini, speiler kan hende i større grad forfatterens politiske ståsted (jfr. 2.1.1). Den som går seirende ut av fortellingen er tross alt Shaqo Mezinis tidligere forlovede, som på like linje med de fine fruene ikke stod på kommunistenes side. De velstående, som også Kadare sine slektninger i hovedsak

befant seg blant, kan dermed se ut til å ha blitt plassert på vinnerlaget historisk sett. Det må samtidig understrekes at de på ingen måte fremstilles som vinnere i romanen.

Luksushorene og de kvinnelige partisanene, beskrevet som kjærlighetshungrige villstyringer, var i motsetning til de fine fruene plasseres derimot på kommunistenes side. I *K(2015)/[D(2018)]* har den kvinnelige partisankvinnen Izmini Kokobobo fått en relativt stor plass. Hun var forfatterens kusine og hyppig gjest hos familien Kadare, og hun skildres som en frimodig kvinne med flammende rødt hår. Hun var også barndomsvennen til Enver Hoxha, og her understreker dermed forfatteren at Hoxha og han selv har Gjirokastër som felles hjemsted (jfr. 2.1.1).

En annen kvinneskikkelse som er spennende å plassere i en historisk-biografisk analyse er Ela Laboviti. I *K(2015)/[D(2018)]* blir hun fremstilt som doktor Vasil Labovitis datter, og det kommer til uttrykk i begge romanene at frigivelsen av gisler som ble tatt da tyskerne okkuperte Gjirokastër i noen grad kan knyttes til den tysktalende doktoren i Gjirokastër, kalt store doktor Gurameto i *D(2008)/[D(2014)]* og store doktor Laboviti i *K(2015)/[D(2018)]*. Ela Laboviti skal ifølge den sistnevnte romanen også ha gått i klassen til forfatteren og huset til familien Laboviti lå angivelig i samme gaten som Kadare-huset. Det kan dermed være rimelig å anta at Ismail Kadare har et klart bilde av hvordan doktorens vakre unge datter var.

Når det gjelder kvinneskikkelsenes relasjoner ser ikke forlovelsen mellom doktor Gurametos datter og hennes utkårede i *D(2008)/[D(2014)]* ut til å være inngått av kjærlighet. Det samme gjelder ekteskapet mellom Ismail Kadares mor og far slik det blir beskrevet i *K(2015)/[D(2018)]*, selv om det her antydes en liten forelskelse ved første blick. Forskning viser at arrangerte ekteskap forekommer i Albania i dag (jfr. 2.5.1) og det var trolig heller ikke uvanlig på midten av 1900-tallet. I romanen blir det ikke i stor grad problematisert at doktor Gurametos datter og hennes forlovede ikke er spesielt hengivne til hverandre. I og med at forfatteren selv er albansk og vokste opp i Gjirokastër på midten av 1900-tallet er trolig ikke inngåelsen av en slik relasjon spesielt sjokkerende for ham og dermed heller ikke viet stor plass. Antydningene til synspunkter skal likevel ikke undervurderes og jeg kommer nærmere inn på dette senere i den hermeneutiske analysen.

Ismail Kadare er kjent for å spille på det historiske i sine tekster. At historien om Shanisha, Ali pasja Tepelens søster, sin skjebne ligger mer eller mindre som en parallellfortelling til denne egentlige historien i *D(2008)/[D(2014)]*, er et typisk trekk ved Kadare sitt forfatterskap. Hans interesse for albansk historie speiler seg gjennomgående i det han skriver. (jfr. 2.1.3) I beskrivelsene av skikkelsen Shanisha, som egentlig er død, blir også Kadare sin uttrykte vane med å la tekstene ha et mystisk preg ivaretatt, slik de også blir i valget av å sammenføre de to kvinneskikkelsene Shanisha og Shaqo Mezinis forlovede. Det er lite mystikk å spore i den delen av *K(2015)/[D(2018)]* som tar for seg perioden 1930-1950, men mye av dette er å finne senere i romanen.

4.2.1.2 Kvinnesyn

Ismail Kadare skal være opptatt av Albania sin gamle tilhørighet til europeisk kultur, en kultur det i dag gis uttrykk for og inntrykk av at i stor grad likestiller kjønnene. En representant for europeisk kvinnesyn er i så måte det tyskerne i *D(2008)/[D(2014)]* fremviser i sin respekt overfor de lokale kvinnene som med bakgrunn i den gamle kodeksen, *kanun*, til Lekë Dukagjini (jfr. 2.2.2) har et sterkt behov for å ivareta sin ære.

Ismail Kadare sin interesse for gammel Albansk historie omfatter også den gamle kodeksen. Gjennom hans forkjærlighet for det historiske er trolig også de positive sidene ved den gamle kodeksen i fokus. Det faktum at doktor Gurameto inviterte tyskerne på middag er en av flere handlinger som blir forbundet med føringer lagt i *Lekë Dukagjinis kanun*. Romanen gir uttrykk for at doktoren følte seg forpliktet til å ta seg av sin gamle venn, slik mennene også er forpliktet i *kanun* til å ivareta kvinnenens ære.

I *D(2008)/[D(2014)]* blir kvinnene flere ganger fremstilt som skjøre. Her er det viktig å belyse at samtlige beskrivelser der kvinnene fremstilles som skjøre, kommer gjennom byens kollektive stemme med en gitt diskurs som i all hovedsak er lett ironisk. Som en bekreftelse på dette er det heller ikke noe som tydelig tilsier at synet på kvinner som skjøre er forankret i det historisk-biografiske. Samtidig fremstiller forfatteren sin egen mor, i romanen *K(2015)/[D(2018)]*, som en relativt skjør skikkelse. Hennes skjørhet begrunnes blant annet i hennes mangel på

utdannelse. Hun blir dessuten nærmest som en gjenstand å regne i sitt eget bryllup. Disse historiene, som i romanens selvbiografiske ånd kan regnes for å være en del av forfatterens eget liv, preger trolig alle hans skildringer.

Det er også rimelig å anta at forfatteren som barn selv var vitne til at man for eksempel justerte sjargongen ut fra om det var kvinner til stede eller ikke, slik det blir skildret i *D(2008)/[D(2014)]*.

Syn på kvinner som seksuelle objekter i *D(2008)/[D(2014)]* kan heller ikke sies å være tydelig forankret i det historisk-biografiske. Samtidig kan forfatterens erfaring som medborger i byen på mange måter ha gitt ham innsikt i hva som var vanlig innstilling hos mennene. Fokuset på kvinnenens hår, utildekt sådan, er interessant å se i lys av at Kadare også er opptatt av at religionene og religiøse synspunkter har preget og stadig preger det som er det opprinnelig albanske (jfr. 2.3.2). Henvisninger og referanser til religiøs tilhørighet er også nærmest totalt fraværende i både *D(2008)/[D(2014)]* og *K(2015)/[D(2018)]*.

4.2.1.3 Innhold om kvinner

I *D(2008)/[D(2014)]* er det mange henvisninger til kvinner. Først og fremst foreligger gjennomgående fortellingen om de velstående damene sin egen lille kamp mot kommunismen. Denne kan man også trekke linjer til i *K(2015)/[D(2018)]*. I den selvbiografiske romanen antyder han at også bestemoren, fru Kadare, har barrikadert seg. Årsaken forblir ukjent i *K(2015)/[D(2018)]*, men sammenfallet kan bygge opp under at damenes kamp er historisk-biografisk forankret.

En interessant detalj er det også at forfatteren i *D(2008)/[D(2014)]* begrunner historisk hvorfor mennene i romanen valgte å gå i kamp mot damene. Hvor omfattende kampens innhold var er uklart, men historisk-biografisk sett kan den for eksempel ha inneholdt noe sånt som en ungs gutts erfaringer med de fine damenes avsky for tiltaleordet *kamerat*.

I skildringen av etterforskningsprosessen i *D(2008)/[D(2014)]*, der også kvinnes underliv skal undersøkes, er den uttrykte forferdelsen ikke urimelig. Det ville trolig forferdet enhver i dag også. Jeg kommenterer derfor også dette nærmere i den nyhistoriske analysen. En tanke er likevel hva dette sier om hvor overgripende det kommunistiske styresettet kunne være, og skildringen av etterforskningsarbeidet kan igjen si noe om forfatteren sitt politiske ståsted (jfr. 2.1.1).

Ismail Kadare skal ifølge flere kilder være opptatt av å ikke glemme det opprinnelig albanske (jfr. 2.3.1). Det er i den sammenheng historisk-biografisk relevant at han tar fram flere av de gamle tradisjonene i sine beskrivelser i romanen *K(2015)/[D(2018)]*. De gamle tradisjonene skal også være mest ivaretatt i nord (jfr. 2.3.2), og at han bruker et nord-albansk navn på den ene tradisjonen (*darkëçika*) kan muligens kobles til dette.

En annen tradisjon som er spesielt knyttet til kvinnene er brudekisten de fikk med seg når de giftet seg. Kadare nevner morens og bestemorens brudekiste i *K(2015)/[D(2018)]*, og brudekisten til Kadares mor skal være utstilt i forfatter-museet i det gjenoppbygde Kadare-huset i Gjirokastër (jfr. 2.1.2).

Selv om flere gamle tradisjoner i tilknytning til kvinnene trekkes frem i *K(2015)/[D(2018)]*, er spørsmålet om noen av dem er forankret i den ene eller andre religionen helt fraværende. Heller ikke de to romanenes skildring av byens gravplass *Vasilikua* (oppkalt etter en blomst) antyder noe som kan knyttes til en av landets religioner. Dette kan sammenfalle med at forfatteren ønsker å rette fokuset mot albansk identitet som noe ved siden av religiøse føringer (jfr. 2.3.3).

Gammel folketro og bestemødrene sine historier, herunder også Kadare sin egen bestemor, har en naturlig plass i *D(2008)/[D(2014)]* og er også sterkt forankret i det historisk-biografiske. Det kan tenkes at de gamle damene fortalte belærende historier der utfallet for kvinner som mistet sin ære ble kvelning eller drukning. I forlengelsen av slike historier var det nok også fornuftig av kvinner å holde sitt flammende begjær for seg selv, slik doktor Gurametos datter (nærmere beskrevet under kvinneskikkelser) gjør i romanen.

Jeg vil også nevne de mange lyriske strofene som dukker opp i romanen og som i mange tilfeller henviser til kvinner. Her viser Kadare sin egen identitet som lyriker og en av verdens mange poeter som skriver til kvinnene.

4.2.2 Nyhistorisk analyse

I denne delen av den hermeneutiske analysen studeres de to romanene gjennom *nyhistorisk metode* for, på samme måte som i de andre analysemetodene, å undersøke i hvilken grad de speiler kultur og samfunnsforhold. Det sentrale i nyhistorisk analysen er, som i diskursanalysen, hva språket formidler. Spesielt for denne analysemetoden er at hensynet til språk bygger på antagelsen om at alle tekster mer eller mindre bærer preg av samtidige og tidligere tekster, og at bruken av intertekstualitet dermed gir uttrykk for verdier, kulturtrekk og ideologier.

I denne avhandlingen vil fokuset i forlengelsen av dette være på i hvilken grad intertekstualitet er med på å bygge opp et inntrykk av kvinnene og kvinnesynet i *Darka e gabuar (2008)* [*Den uønskede middagen (2014)*] og *Kukulla (2015)* [*Dukken (2018)*].

4.2.2.1 Kvinneskikkelser

Nyhistorisk forankring av kvinneskikkelsene i *D(2008)/[D(2014)]* er realistisk. Forfatterstemmen fremstår i all hovedsak så allvitende at den i seg selv er et bevis på at romanen, slik nyhistorisk analyse legger til grunn, er preget av andre tekster og senere tiders tilbakeblikk. Det gjelder også med hensyn til skildringen av kvinneskikkelsene.

Shanisha, søsteren til Ali pasja Tepelenë, var allerede i romanens samtid en historisk skikkelse, og er dermed i seg selv en intertekstuell karakter som er hentet fra tekster om tidligere tider. I ekte nyhistorisk ånd har historien om denne kvinnen, som levde på 1800-tallet, trolig til hensikt å belyse og klargjøre budskapet i teksten. Dette gjelder blant annet problemet man kan ane konturene av i Shaqo Mezinis personlige årsaker for å torturere doktor Gurameto i Shanishas

grotte. Etterforskerens valg, bevisste eller ubevisste, synes dermed å speile fortellingen om Shanisha, hennes voldtektsmenn og deres tortur-dom.

I *D(2008)/[D(2014)]* er kanskje Shaqo Mezinis forlovede det nærmeste man kommer et bilde på en vanlig kvinne i fortellingens samtid. Samtidig tilsier hennes vågale brudd på forlovelsen noe annet. Bruddet kan vitne om at fortellingen påvirkes av samtiden, eller at fortellingens samtid inneholdt like stor variasjon i muligheter som albanske kvinner har i dag (jfr. 2.5.1).

Mange i fortellingens samtid opplevde trolig å føle avsky for nære og bekjente på grunn av deres nærmest syklige og ekstreme hengivenhet til kommunistlederne, slik Shaqo Mezinis forlovede gjør for ham. Senere tids analyser av hva som skjer med mennesker med total hengivenhet i totalitære regimer har trolig vært toneangivende. Selv om det tragiske ved dette nok kunne erfares, er helhetsbildet etter alt å dømme skapt i etterpåkløskapens forskningsarbeider.

En annen merkbart frimodig kvinne er Izmini Kokobobo, forfatterens kusine, som beskrives i *K(2015)/[D(2018)]*. Hennes fremferd forklares på mange måter av forfatteren med at hun, i motsetning til Shaqo Mezinis forlovede, var partisankvinne med tilknytning til kommunistpartiet.

Selve middagen i *D(2008)/[D(2014)]* kan gjenspeile enhver romantisk skildring gjennom tidene der en tilsynelatende uskyldig kvinne blir betatt av menn, og de av henne. I den forelskede tilstanden blir doktor Gurameto sin datters ansikt skildret som blekt og hvitt, nærmest som en henvisning til kvinnene i et japansk dukketeater. Også den historiske Shanisha blir skildret med hvitfargen i ansiktet. Den intertekstuelle referansen til japansk dukketeater blir på mange måter bekreftet når tilsvarende henvisning blir gjort direkte i *K(2015)/[D(2018)]*.

Måten fortellingen i *D(2008)/[D(2014)]* forholder seg til at doktor Gurametos datter ikke viser noen tegn til kjærlighet overfor sin forlovede, kan som tidligere nevnt også si noe om at det i nåtidens Albania fortsatt arrangeres ekteskap. Man kan dermed velge å anta at forfatteren av den grunn ikke legger større vekt på det i sin roman. En slik vinkling samsvarer likevel dårlig med *K(2015)/[D(2018)]*, der forfatteren og hans søster (riktignok som barn) utroper sine

foreldre til å ha blitt forelsket ved første blick. Her trekkes barna linjer til forfatteren *Dante* og hans store kjærlighet *Beatrice*. Det henvises med andre ord direkte til Dantes litteratur fra tidlig 1300-tall, og eventuelt også til Henry Holiday sitt maleri *Dante og Beatrice* fra 1800-tallet.

En annen intertekstuell referanse som jeg har valgt å gi litt ekstra plass i denne avhandlingen er teaterstykket *Et Dukkehjem* (1879). Forfatterens beskrivelse av sin mor, som en dukke på en teaterscene, gjør vurderingen av skuespillet som en intertekstuell referanse reell. Samtidig er også noe av tematikken i teaterstykket og *K(2015)/[D(2018)]* på mange måter sammenfallende og spesielt interessant i denne avhandlingen, med tanke på at det er kvinnene som er i fokus. I teaterstykket er blant annet hovedpersonen, Nora, en slags umyndiggjort dukke som både er lykkelig og frustrert (jfr. 2.1.3.2). Det er på mange måter også slik Ismail Kadare beskriver sin mor i *K(2015)/[D(2018)]*.

Tyskernes okkupasjon av Gjirokastër høsten 1943, gisseltagningen og frigivelsen av 80 albanske gisler er virkelige hendelser som flere tekster henviser til. Mange sider ved fremstillingen av denne saken er omdiskutert, og hvilken rolle Vasil Laboviti (mannen bak romanfiguren doktor Gurameto) hadde i situasjonen finnes det mange versjoner om. Det gjelder blant annet om han inviterte til middag, eller om han i kontrast til dette var en av gislene som ble fanget og som tysktalende i begge tilfeller eventuelt påvirket situasjonen. Jeg er derfor mer forsiktig med å legge til grunn hva i romanen som har rot i virkeligheten (jfr. 2.1.3.1), enn det for eksempel forlaget er på *Den uønskede middagen* (2014) sitt bokomslag (jfr. 2.1.3.1). Hvordan dette egentlig utspant seg er naturligvis også av betydning for troverdigheten i skildringene av hans datter som hodestups forelsket seg i de tyske soldatene. At slikt kunne skje er likevel ikke en urimelig tanker skal man tro andre faktabaserte og fiktive fortellinger fra andre verdenskrig. Det kan her også nevnes at relasjoner på tvers av identitet og religion, riktig nok spesifisert etter andre verdenskrig, ifølge mine kilder ikke blir sett på som et problem i Albania (jfr. 2.5.1),

Sist, men ikke minst, kan de prostituerte som har fått en plass i *D(2008)/[D(2014)]*, være referanser til både det som har vært og det som er. I boken avgrenses deres tilstedeværelse i byen til å bare gjelde de to luksushorene. I nåtiden er tilværelsen som prostituert, en utbredt

utfordring blant fattige albanske kvinner, men disse tilfellene er på sin side for det meste knyttet til et liv som prostituert i utlandet (jfr. 2.5.2).

4.2.2.2 Kvinnesyn

Et eksempel på at *D(2008)/[D(2014)]* er preget av andre tekster fra senere tider er innsikten i tyskernes krigsplan som legges til grunn for deres hensynsfulle fremferd mot kvinnene. Dersom dette var nøye forberedt og en del av planen, må informasjonen etter alt å dømme bygge på gjengivelser eller dokumenter som er offentliggjort i etterkant, da det er lite trolig at krigsplanen ble avslørt undervegs. At innbyggerne i Gjirokastër antar at voldtekt er en del av krigføringen, kan vitne om erfaringer hentet ut fra tekster eldre enn fortellingens samtid. Dette blir da eventuelt et tilbakeblikk på de historiske krigene fra tidligere tider.

Med hensyn til kvinnen som fristerinne kan det på mange måter trekkes linjer til tolkninger av både Koranen og Bibelen, som også var de aktuelle tekstreferansene i det albanske samfunnet fra 1930-1950. En slik referanse står på en annen side i sterk kontrast til det kvinnesynet som man ideologisk sett la til grunn i kommunismen, der kvinnene skulle likestilles og ut i arbeid. En slik likestilling kommer lite til uttrykk i *D(2008)/[D(2014)]*, mer i *K(2015)/[D(2018)]*. En representant for likestilling i sistnevnte roman vil i så fall være Izmini Kokobobo. I førstnevnte kan det være Shaqo Mezinis forlovede, men bortsett fra den brutte forlovelsen og legebesøket får man lite innsikt i livet hennes ellers.

I *K(2015)/[D(2018)]* blir også kvinnens rang gitt uttrykk for ved å sette morsrollen i en særstilling. At det er mange viser om mødre, henvises det direkte til i romanen. Morsfiguren har dessuten en sentral plass i mange historiske tekster, og i romanen nevner forfatter selv blant annet sagnet om Kong Oidipus som eksempel (for deretter å understreke at han ikke har en slik relasjon til sin dukkeaktige mor i tankene). Det kan også være verdt å nevne at Maria som Jesu mor i både Bibelen og Koranen settes i en særstilling, og begge de hellige tekstene er (og var) aktuelle i Albania (jfr. 2.3.2). Det kan derfor tenkes at de også har hatt påvirkning på kvinnesynet det gis uttrykk for i romanen.

Utover dette kan kvinnesynet som blir fremlagt i forfatterens beskrivelser av sin mor som brud, nærmest som en gjenstand som ble tildelt ektefellen, også finnes i teaterstykket *Et Dukkehjem* (1879). I teaterstykket problematiseres nettopp umyndiggjøringen av velstående kvinner gjennom et kvinneideal der hun kun er til for mannen og for å passe på barna.

4.2.2.3 Innhold om kvinner

Både i *D(2008)/[D(2014)]* og *K(2015)/[D(2018)]* blir det gitt uttrykk for at Gjirokastërs (tilsynelatende) fine fruer barrikaderte seg. I *D(2008)/[D(2014)]* blir de velstående damene tillagt en holdning der de er i opposisjon mot de nye føringene, de kommunistiske, i det albanske samfunnet. At mange velstående generelt ikke var spesielt begeistret for kommunismen synes å bli speilet i damenes tause protest.

I *K(2015)/[D(2018)]* er det flere henvisninger til flere gamle albanske tradisjoners rundt kvinnene. Noen av dem, slik som brudekisten, er forankret i tradisjoner man kan kjenne igjen i hele verden. Med fokus på det nyhistoriske har jeg likevel lyst til å nevne en detalj. Som nevnt i den historisk-biografiske delen gir Ismail Kadare den tradisjonelle middagen, *darkëçika*, et nordalbansk navn. Dette kan alternativt tyde på at han tar i bruk andre kilder om tradisjonene.

Det tradisjonsbærende spørsmålet om kvinnes ære, og eventuelt et tap av denne, er spesielt i fokus i *D(2008)/[D(2014)]*. Mange kilder av nyere dato (jfr. 2.5.2) viser til at et tap av ære fortsatt kan få katastrofale følger i Albania. At dette løftes og indirekte problematiseres i romanen, riktignok i lys av den eldre kilden *Lekë Dukagjinitis kanun* (jfr. 2.2.2), er svært interessant. Viktigheten av spørsmålet om tap av ære settes av forfatteren også i et mer moderne perspektiv, når han i *D(2008)/[D(2014)]* skildrer den overgripende fremferden i etterforskningen av lille og store Gurametos pasienter - inklusiv kvinnes underliv. Til slutt må det også nevnes at lyrisk diktning, slik som Remzi Kadare sin klagesang til sin mor, dukker opp flere steder i romanen. Flere slike strofer er å finne i romanen, og i de fleste tilfellene er de rettet til eller om kvinner. Diktenes inspirasjon i den lett humoristiske Haiku-dikt sjangeren er påfallende.

4.3 Oppsummering av hovedfunn

I *D(2008)*/*[D(2014)]* er fortellerstemmen kompleks. Det kan på mange måter være vanskelig å tyde hva som egentlig skildres. Fordelen med denne teksten er likevel at den gjennom byens kollektive stemme får frem et kvinnesyn som ikke kommer til uttrykk i *K(2015)*/*[D(2018)]*. Hvilken informasjon og hvilke holdninger som ligger til grunn er på en annen side klarere og mer direkte i *K(2015)*/*[D(2018)]*. Samlet gir de to romanene mye informasjon om kvinner og kvinnesyn som stort sett sammenfaller og utgjør hovedfunn. Det er dermed ikke aktuelt å sette romanene opp mot hverandre, men kun oppsummere hovedfunnene.

Kvinnene som skildres i romanene er i hovedsak velstående, eller gir seg ut for å være det (jfr. 4.2.1.1). De er også motstandere av kommunismen. De velstående kvinnene synes å være bundet til tradisjonene, og deres liv er styrt av disse. Begge romanene gir også klart uttrykk for at ekteskapene blant de velstående ble arrangert, og dersom det var kjærlighet involvert var det tilfeldig (jfr. 4.2.2.2).

Det legges likevel ikke skjul på at kvinnene kunne bli betatt. Men romanene sår heller ingen tvil om at tap av ære var svært problematisk, og i mange tilfeller katastrofalt (jfr. 4.2.2.3). *Lekë Dukagjinis kanun* sitt innhold synes ikke å ha gått av moten i romanfortellingenes samtid.

En gjennomgående tone i de to romanen er at gamle kvinner og mødre skal respekteres. De står i en særstilling overfor de unge kvinnene, som i *D(2008)*/*[D(2014)]* blir skildret som skjøre. En generell tanke om dette synes i hovedsak å bli uttrykt gjennom byens kollektive stemme - som en av flere ironiske innvendinger (jfr. 4.2.1.2). Ismail Kadare skildrer også sin mor som skjør, men han forsøker flere steder i *K(2015)*/*[D(2018)]* å begrunne at hun faktisk var det. Så nær som ingen av de andre kvinnene i fortellingen, som blir fortalt i 1.person, blir fremstilt som skjøre.

Partisankvinnene blir på sin side beskrevet som friere og freidigere, og på noen måter også voldsommere, enn de andre kvinnene. Til tross for dette blir kvinnene som støtter kommunismen i begge romanene fremstilt som de som taper til slutt i fortellingene.

Med hensyn til prostitusjon er det lite av dette som beskrives. To luksushorer nevnes, men som de to eneste. Kvinnene blir i noen grad beskrevet som seksuelle objekter av byens kollektive i stemme *D(2008)/[D(2014)]*. Fokuset er da på deres hår, som aldri er tildekt (jfr. 4.2.1.2).

Når det gjelder funn med utgangspunkt i religiøsitet synes dette å være mangelfullt. Kvinnene skildres ikke som spesielt religiøse, og kvinnesynet gir i romanene ikke inntrykk av å være religiøst forankret (jfr. 4.2.1.3).

5 Diskusjon

I dette diskusjonskapitlet tar jeg for meg hovedfunnene, og vurderer disse i lys av den helhetlige analysen og andres forskning på relevant kontekst. Jeg skiller også her på hva som sies om kvinneskikkelser, kvinnesyn og annet innhold om kvinner i romanene *Darka e gabuar (2008)* [*Den uønskede middagen (2014)*] og *Kukulla (2015)* [*Dukken (2018)*]

5.1 Kvinneskikkelser

Analysen viser at kvinnene som skildres i *Darka e gabuar (2008)* [*Den uønskede middagen (2014)*] og *Kukulla (2015)* [*Dukken (2018)*] er relativt velstående. Det er på mange måter ikke overraskende, da det er dette miljøet Ismail Kadare kjenner best til fra sin oppvekst og dermed best kan beskrive. I *K(2015)/[D(2018)]*, som er en selvbiografi, er det nærmest for en selvfølge å regne at kvinnene fra hans eget miljø har fått mest plass.

Det er i hovedsak de fine fruene liv man får innblikk i, men hans mor som ung brud skildres også i klare trekk. Ismail Kadare sine beskrivelser av kvinnene i familien er inngående. I hvor stor grad hans personlige relasjon til hver av dem preger det som er skrevet, er på mange måter umulig å fastslå. Bestemoren, fru Kadare, er til stede i begge romanene. I *D(2008)/[D(2014)]* er hun å regne som en av de mange fine fruene som barrikaderte seg i hjemmene sine. I *K(2015)/[D(2018)]* blir derimot rivaliseringen mellom fru Kadare og hennes svigerdatter toneangivende for hvordan man oppfatter henne, og trolig også for hvordan Ismail Kadare

oppfattet henne. Han skildrer henne i all hovedsak som kald og klok, og dermed på mange måter som en kunstnerisk kontrast til hans egen mor.

Ismail Kadare sin mor, en vever og uopplyst kvinne med stor kjærlighet for sine barn, er slik jeg beskriver det i analysen på mange måter en av de svake i samfunnet. Jeg har valgt å fokusere på *Et dukkehjem* som intertekstuell referanse (jfr. 2.1.3.2), men er litt i tvil om det er moren som umyndiggjort borgerskapskvinne Ismail Kadare ønsker å få frem i *K(2015)/[D(2018)]*. I sitt valg av dukke-tematikken legger forfatteren likevel opp til at moren blir et mulig eksempel på hvordan mange av de unge, velstående kvinnene hadde det i Gjirokastër fra 1930-1950.

En merkbar plass er også gitt til beskrivelsene av unge Ela Laboviti, eller doktor Gurametos datter. I *D(2008)/[D(2014)]* er hun dannet og høvisk, men samtidig (og i all hemmelighet) hodestups forelsket i de tyske soldatene. Den litt mer rebelske siden får man også se av Ela Laboviti når hun i *K(2015)/[D(2018)]* skildres som en opplyst og selvsikker ung dame. Dette er riktig nok før hun ble forlovet, og en mulig vurdering er at hun i *D(2008)/[D(2014)]* er bundet av situasjonen hun befinner seg i - som nyforlovet og kommende brud. Fremstillingen av Ela Laboviti er levende og skildringene svært observante. Hun er på mange måter tydelig «erfart» gjennom en ung gutts observasjoner av den hyggeligste, mest utadvendte eller kanskje peneste i klassen. Bildet blir et litt annet i lys av skildringene i *D(2008)/[D(2014)]*, der hun er reservert og bundet av tradisjonene. Dermed ender Ela Laboviti opp med å fremstå som en meget troverdig skikkelse.

En kontrast til dette er livlige og freidige Izmini Kokobobo i *K(2015)/[D(2018)]*, som ikke lar tradisjonene innhente henne. Hun har mange kontakter, har studert i utlandet og synes å være en passende figur som representant for partisankvinnene. At hun symbolsk også har et flammende rødt hår er nok en overdrivelse, men hennes frimodige vesen kan trolig på mange måter speile de første kvinnene som var tøffe nok til å ta avstand fra de gamle tradisjonene og allerede tidlig i perioden lot seg fascinere av likestillingsbudskapet i kommunismen. Slike kvinner var nok likevel et unntak i 1930-1950, og dette bekreftes i at andre partisankvinner enn Izmini Kokobobo ikke har fått en merkbar plass i romanene.

Men ikke bare partisankvinnene har fått liten plass. Det er mer eller mindre et totalfravær av vanskeligstilte eller fattige i romanene. Det nærmeste man kommer er sigøynertjenerne som, gjennom det lille innblikket man får, synes å ha et godt liv. Fraværet av kvinner som representerer de mindre velstående, og eventuelt fattige, gjør at kvinnene mine på mang måter kun kan plasseres i en kategori: De velstående kvinnene.

Det blir derimot noe annet når det gjelder kvinnesyn. Det kvinnesynet som kommer til uttrykk i romanene er gjengivelser av strømningene i samfunnet, og disse preget trolig også livet til andre enn Gjiirokastørs fine fruer. Det samme gjelder de gamle føringene og tradisjonene som blir beskrevet, eksempelvis arrangering av ekteskap og behovet for å beskytte sin ære. Jeg kommer nærmere inn på dette i 5.2 og 5.3.

5.2 Kvinnesyn

Først av alt vil jeg nevne at direkte og indirekte henvisninger til kvinnen som antatt svakere kjønn, kommer ganske klart frem i skildringene. I analysen har jeg valgt å beskrive dette som tanken om kvinnene som *skjøre*. I all hovedsak blir dette kvinnesynet indirekte gitt uttrykk for gjennom at mennene ikke må nedverdige seg til å oppføre seg på kvinners vis, noe som for eksempel betyr at de må unngå å gråte. Når det gjelder kvinnene er det en kjent sak at de fremstod som ganske forsiktige, som et ledd i den evige kampen om å bevare sin ære.

Jeg synes at Kadare sin fremstilling av at morens mangel på kunnskap er en sår og nedverdiggende faktor, er svært interessant. Dette var i så fall trolig en årsak til at kanskje også flere av kvinnene på den tiden følte seg litt svake. Det var nok lett å finne seg i at mannen umyndiggjorde deg, når han likevel gav inntrykk av å være så mye klokere. At de unge skolejentene i romanen ikke fremstilles som usikre og redde, men snarere vågale, kan støtte opp om denne tanken. Det går med andre ord en skillelinje mellom kvinnene som er voksne og kvinnene som vokser opp i perioden 1930-1950. De unge jentene var en del av et gryende kommunistisamfunn der de ble pålagt skolegang på en annen måte enn kvinnene hadde vært tidligere.

Et religiøst forankret kvinnesyn er vanskelig å spore i romanene. Kommunistregimet hadde enda ikke kommet dit at menneskene levde under et forbud mot religionsutøvelse. Slik jeg flere ganger har henvist til i analysen, kan fraværet av religion derimot relateres til at forfatteren har fokus på at religion ikke skal påvirke det opprinnelige i for stor grad. Kadare har selv uttrykt at han ikke ønsker å fremstå som respektløs overfor religionene, men at hans fokus ligger et annet sted (jfr. 2.3.3). Det kan trolig være med på å forklare hvorfor religiøsitet ikke blir fremstilt som betydningsfullt eller som årsak i enkelte av situasjonene i romanene. I kulissene, slik jeg henviser til i analysen, kan man slik jeg ser det vurdere de gamle kvinnene og mødrenes særegne plass som religiøst forankret i både islam og kristendommen. Gamle kvinner og mødre skal respekteres, får jeg en klar oppfatning av i analysen. Da Maria-skikkelsen er felles for det to religionene, kan et slikt synspunkt både begrunnes i de gamle tradisjonene basert på europeisk kultur, og de nyere basert på arabisk kultur (jfr. 2.3.2). I 1930 var det bare 18 år siden Albania hadde vært en del av det osmanske riket. At Gjirokastër, etter nesten 500 år som provins i det Osmanske riket, ikke skal være preget av arabisk kultur er også en vanvittig tanke. Samtidig er det faktum at den eldgamle sedvaneretten og *kanun* har overlevde i så mange år noe som sjokkerer forskerne (jfr. 2.2.2).

Noe litt annet med tanke på kvinnesyn, er objektivisering av kvinnene og et syn på dem som seksuelle objekter et naturlig tema. Enkelte fantasier kommer til uttrykk i *D(2008)/[D(2014)]*, men utover dette er fokuset kun på kvinnenes hår; farge og fasong. Dette opptar mennene og definerer (tilsynelatende) kvinnene flere steder, og da spesielt i *D(2008)/[D(2014)]*. At mennene synlig fremstilte kvinnene som seksuelle objekter, virker for meg lite sannsynlig. Her tror jeg den allvitende autorale fortellerstemmen er forklaringen: Det er skildringer av mer eller mindre hemmelige tanker. Det betyr ikke at kvinnene ikke ble sett på som seksuelle objekter, men at man trolig ikke snakket så høyt om det.

I forlengelsen av spørsmålet om ære er det interessant å merke seg at Shaqo Mezinis forlovede går tilbake på avtalen – hun bryter forlovelsen. Hadde kvinnene en slik mulighet? Er det realistisk at kvinnen la igjen et brev hos mannen i 1930-1950 der det stod at hun hadde ombestemt seg? Det skjer i romanen. Det virker også som litt ubeleilig for Shaqo Mezini, men det er det hele. Bortsett fra at det ikke er det. For forloveden hans dukker aldri opp i romanen på et senere tidspunkt. Og når Shaqo Mezini beskriver henne til doktor Gurameto sier han at

hun «var», ikke at hun «er». Parallelfortellingen til Shanisha er også med på å bygg opp under at kvinnen doktor Gurameto møter på «den andre siden» like gjerne kan være Shanqo Mezinis forlovede. Kan den brutte forlovelsen være et tilfelle der kvinnen på grunn av tapt ære, og kan hende på grunn av mannens tapte ære, kveles i Gjirokastërs gamle hus? (jfr. 4.1.3.1). Det er en mulighet for at Ismail Kadare antyder nettopp dette.

5.3 Innhold om kvinner

Tidsperioden funnene er hentet fra speiler en tid med store samfunnsomveltninger i Albania. Samtidig er det faktum at samfunnet ble utsatt for voldsomme endringer ikke noe som er spesielt for denne tidsperioden i Albanias historie (jfr. 2.2.1). Den politiske situasjonen fremstilles heller ikke alltid som spesielt kaotisk i romanene, men politikk er uten tvil et naturlig diskusjonstema blant mennene på kafeen. Først når det totalitære regimet etter hvert får et fastere grep om menneskenes liv, er det en merkbar endring å spore i beskrivelsene.

I dette politiske berg-og-dalbane-samfunnet levde kvinnene. Romanen skildrer også dem, altså kvinnene, som uanfektet på mange vis. Tyskernes inntog i 1939 beskrives som dramatisk for kvinnene først når deres brudekister blir gjennomført, i tyskernes jakt på skjulte våpen.

Brudekisten er en av tradisjonssymbolene som blir løftet i teksten. Man får inntrykk av at bruken av dem levde i beste velgående, også på 1930-tallet. Dette er for meg absolutt ikke utenkelig, da jeg kjenner til at slike kister ble gitt til bruder i Nord-Albania så sent som på 1960-tallet. Med tanke på at Ismail Kadare ser ut til å skildre de gamle nord-albanske skikkene, kan man likevel stille seg spørsmålet om hvor vanlig det egentlig var med brudekiste i Gjirokastër. Retter man blikket mot de andre skikkene er situasjonen litt annerledes.

Pikemiddagen, *darkçika*, har i *K(2015)/[D(2018)]* fått en nord-albansk tittel, men tradisjonen om å vende tilbake til barndomshjemmet etter en uke eller to er fortsatt vanlig i hele Albania. Tradisjonen er også, slik jeg kjenner det fra Nord-Albania, at kvinnen har rett til å være på besøk i barndomshjemmet to uker i strekk hvert år. I Sør-Albania er det tradisjonelle besøket kortere. Tradisjonen er i utgangspunktet forankret i *Lekë Dukagjinis kanun*, en interessant detalj

som ikke nødvendigvis er et stort tema. Retten til de to ukene skal sikre at kvinnen får besøke barndomshjemmet selv om hennes nye familie eventuelt har kommet i ugreie med den andre familien. Flere av tradisjonene som skildres i romanen eksisterer med andre ord fortsatt. For å befestе dette i mer formelle kilder kan man se mot det faktum at ekteskap fortsatt arrangeres i Albania (jfr. 2.5.1). Like utbredt som skildringene tilsier at det var i de to romanenes samtid, er det nok likevel ikke. Men at det var vanlig i 1930-1950 er det liten tvil om.

Avslutningsvis er det også viktig å bemerke at kvinnene i *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] ikke bare skildres som blyge, samfunnskuede vesen. De beskrives også som forførreriske, sinte og forelsket - i både den og den andre. Romanene er dermed ikke bare dystre skjebneberetninger, men tekster som synes å speile de mange ulike kvinnelivene man også finner i Albania i dag (jfr. 2.5.1). Karaktertrekk, hvilken familie man kom fra og økonomisk utgangspunkt er bare noen av eksemplene som, slik bøkene også fremstiller det, kan tenkes at hadde en betydning for kvinnenens muligheter i 1930-1950.

6 Avslutning

Denne avhandlingen har til hensikt å skape et inntrykk av kvinnesyn og kvinners liv i Albania fra 1930 til 1950. Det er mye man kunne sagt her, og jeg har i studiet av romanene *Darka e gabuar* (2008) [*Den uønskede middagen* (2014)] og *Kukulla* (2015) [*Dukken* (2018)] gjort mange funn jeg kunne tenkt meg å studere enda nærmere.

Et av forskningsspørsmålene i arbeidet med temaet var *Hvordan er kvinneskikkelsene som blir skildret i romanene?* Jeg har gjennom studiet av de mest fremtredende kvinneskikkelsene kommet frem til noen hovedfunn i romanene. Hovedfunnene gir svar på hvordan kvinnene i romanen er, og skaper dermed også et inntrykk av hvordan kvinnene i Gjirokastër var.

Kvinneskikkelsene i romanen er først og fremst velstående kvinner, som er preget av å tilpasse seg skikker og tradisjoner for å ivareta sin ære. I noen tilfeller er de nærmest umyndiggjorte i sin mangel på utdanning. De unge kvinnenens hår blir stadig skildret i romanene, og det er tydelig

at de (unge) ikke hadde tildekt hår i denne tidsperioden. Kvinnenes liv går også igjennom ulike faser; fra å være et livlig barn, en dannet brud og til slutt en mor man skal respektere.

Kvinnene ble ikke nødvendigvis alltid respektert, og svar på forskningsspørsmålet *Hvilket kvinnesyn kommer til uttrykk i romanene?* antyder dette. Romanene skaper et inntrykk av at kvinnene på mange måter ble sett på som det svake kjønn. Dette synes å speile deres forsiktige fremferd, men gir også inntrykk av å være en innfallsport til mannsdominering. Mangel på utdanning blir fremstilt som en av årsakene til at kvinnene var forsiktige og stillfarne. Dette var vel og merke til forskjell fra de yngste kvinnene, som i romanene ikke gir inntrykk av å være hverken forsiktige eller styrt av de gamle tradisjonene. En merkbar endring synes likevel å skje når de unge kvinnene i tråd med tradisjonen ble giftet bort i det som gjerne var arrangerte ekteskap.

Romanene gjør i svært liten grad til kjenne hvordan religion preget kvinnenes liv. At dette forblir en hemmelighet i romanene, er forankret i andres forskning på Ismail Kadare sitt syn på religion og identitet.

I avhandlingen har jeg også studert generelt innhold om kvinner i romanene. Jeg jobbet med utgangspunkt i forskningsspørsmålet *Hvordan beskriver romanene kvinner generelt?* Romanene skaper et bilde av at de store politiske forandringene også preget kvinnenes liv. De måtte stadig forholde seg til noe nytt. Samtidig ble det tradisjonelle ivaretatt, mye på grunn av de videreførte kvinneskikkene. Brudekisten og *darkçika* (besøk til barndomshjemmet) er eksempler på dette.

Bildet av kvinneskikkelsene er betryggende nok ikke entydig. Det fantes muligheter, også for dem. Politikken i landet preget dessuten hvordan ulike kvinneliv utspant seg, og en endring synes på godt og vondt å ha vært i anmarsj.

Hvordan de fattige som levde i Gjirokastër på midten av 1900-tallet hadde det, har jeg fortsatt til gode å finne ut av. Avhandlingen gir likevel mange pekepinner på et generelt kvinnesyn i byen og landet, samt hvordan det var å være velstående kvinne i Gjirokastër fra 1930-1950.

7 Litteraturliste

Amnesty international (2006, 16.august). Albania: Det nytter: Voldsutsatte skal få beskyttelse!, i *Amnesty International*. Hentet 11.10.20 fra <https://amnesty.no/albania-det-nytter-voldsutsatte-kvinner-skal-fa-beskyttelse>

Bellos, David (2006, 2.desember) Introduction, i *Chronicle in Stone*. Hentet 24.10.20 fra <https://www.you-books.com/book/I-Kadare/Chronicle-in-Stone>

Elsie, Robert (2006). *Albanian literature: A short history*. London: I.B. Tauris.

Elsie, Robert (2017). Introduction, i *Robert Elsie: Albanian literature*. Hentet 24.10.20 fra <http://www.albanianliterature.net/index.html>

Endresen Cecilie (2013). One object, several definitions. The Albanian “church-mosque” dispute, i *UiO: DUO vitenarkiv*. Hentet 19.09.20 fra <https://www.duo.uio.no/handle/10852/59128>

Endresen, Cecilie (2019a, 16.mai). Albania, i *Store Norske Leksikon*. Hentet 23.september 2020 fra <https://snl.no/Albania>

Endresen, Cecilie (2019b, 15.juli). Ismail Kadare, i *Store Norske Leksikon*. Hentet 22.september 2020 fra https://snl.no/Ismail_Kadare

Erkoçi, Ilda (2016, november). Ismail Kadare as Tourist Attraction, i *Research Gate*. Hentet 09.august 2020 fra https://www.researchgate.net/publication/311778499_Ismail_Kadare_as_Tourist_Attraction

Hagen, Erik B. (2019, 15.mai). Et dukkehjem, i *Store norske leksikon*. Hentet 14.11.20 fra http://snl.no/Et_dukkehjem

Helgesen, Leif M. (2016). Solgt til Milano, i *Kirkens Nødhjelps Blogg*. Hentet 11.10.20 fra <https://www.kirkensnodhjelp.no/nyheter/kirkens-nodhjelps-blogg/2016/den-albanske-jenta-i-milanos-bakgater/>

Henriksen, J.-O. (Red.) (1994). *Tegn, tekst og tolk: Teologisk hermeneutikk i fortid og nåtid*. Oslo: Universitetsforlaget.

Info Arkiva (2008, 21.november). Kufijtë e artit dhe realiteti, i *Info Mediatike Shqitare*. Hentet 14.11.20 fra <http://www.arkivalajmeve.com/Kufijte-e-artit-dhe-realiteti.134000/>

Kadare, Ismail (2008). *Chronicle in stone: A novel*. New York: Arcade Publishing.

Kadare, Ismail (2018a). *Chronicle in stone: A novel*. Edinburgh: Canongate Books Ltd.

Kadare, Ismail (2013). *Den uønskede middagen*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Kadare, Ismail (2018b). *Dukken*. Oslo: Cappelen Damm AS.

Kadare, Ismail (2015a). *Darka e gabuar*. Tiranë: Onufri.

Kadare, Ismail (2015b). *Kukulla*. Tiranë: Onufri.

Kadare, Ismail (1978). *Kronikë ne gur*. Tiranë: Nahim Frasheri

Kamberi, N (2019). The places of Kadare: Literature and collective memory, i *Russian Linguistic Bulletin 4 (20) 19*. Hentet 24.september frå [http://rulb.org/wp-content/uploads/wpem/pdf_compilations/4\(20\)/15-18.pdf](http://rulb.org/wp-content/uploads/wpem/pdf_compilations/4(20)/15-18.pdf)

Kildahl, Mari (2010, 24.februar). Unik religiøs toleranse, i *Forskning.no*. Hentet 13.09.20 fra <https://forskning.no/religion-partner-universitetet-i-oslo/unik-religios-toleranse/866113>

Landinfo (2020, 27.mai). Vold mot kvinner, i *Landinfo: Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon*. Hentet 20.10.20 fra <https://landinfo.no/wp-content/uploads/2020/06/Temanotat-Albania-Vold-mot-kvinner-27052020.pdf>

Landinfo (2015, 5.juni). Familie og ekteskap, i *Landinfo: Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon*. Hentet 13.10.20 fra <https://landinfo.no/wp-content/uploads/2018/03/AlbaniaFamilie-og-ekteskap-5-juni-2015.pdf>

Lien, Duncan (2018, desember). Tearing down the bridge between east and west: The (re-) writing of Albanian identity in The Millosh Kopiliq Epic and Ismail Kadare's The Sieg, i *Researchgate*. Hentet 09.august 2020 fra https://www.researchgate.net/publication/304064580_Tearing_Down_the_Bridge_between_East_and_West_The_Re-Writing_of_Albanian_Identity_in_the_Millosh_Kopiliq_Epic_and_Ismail_Kadare's_The_Siege

Llukacaj, Edona (2011). *Call him Ismail: A Postcolonial Critique of Ismail Kadare*. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing.

Morgan, Peter (2010). *Ismail Kadare: The writer and the Dictatorship 1957-1990*. New York, USA: Modern Humanities Research Association and Taylor & Francis Ltd.

Mønnesland, Svein (2019, 11.juli) Albanias litteratur, i *Store norske leksikon*. Hentet 24.10.20 fra https://snl.no/Albanias_litteratur

The Gjorokastra Conservation and Development Organization - GCDO (2010). Famous people from Gjirokastra: Ismail Kadre, i *Gjirokastra, Albania*. Hentet 26.september 20 frå http://www.gjirokastra.org/sub_links/about_sub/about_famous_people.html

U.S. Department of State (2019). Trafficking in Persons Report 2019, i *U.S. Department of State. Diplomacy in action*. Hentet 11.10.20 fra <https://www.state.gov/wp-content/uploads/2019/06/2019-Trafficking-in-Persons-Report.pdf>

Utlendingsnemda, UNE (2019, 04.juni). Albania, i *Utlendingsnemda*. Hentet 11.10.20 fra <https://www.une.no/sakstyper/beskyttelseasyl/albania/>

World Economic Forum (2020). Global Gender Gap Report 2020, i *World Economic Forum*. Hentet 12.10.20 fra http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2020.pdf

Zisi, Roland (2019, 25.juli). The symbolic function of imperial signs and images in the literary work of Ismail Kadare, i *Hrčak: Umjetnost riječi*. Hentet 26.september 2020 fra <https://hrcak.srce.hr/235868>.